

AVV!

ANY IV n° 13 Hivern 1990

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajut 225.- pts.

Adjunt a aquest número trobareu el suplement de 1990: La Guia Bibliogràfica dels Ports.

**EL CLIMA
ALS
PORTS**

SUMARI

Foto: Julio Carbó

Solsida a la Pedrera (Morella). Foto: Julio Carbó

Foto: Julio Carbó

EDITORIAL	3
MONOGRÀFIC	
– El clima als Ports	4
COMARCA	
– Tinença de Benifassar	9
– Sorita, Villores, Palanques, Ortells	9
– La Mata	9
– Vilafranca	9
– Morella	11
– Notícies de l'Associació Grup de Dones dels Ports	12
EL CAMP	
– La inseminació artificial de les gorrines	13
LA BÚSTIA	
– La revista és major d'edat	14
PAÍS	
– El monarca, l'estat i la nació	15
RECUPEREM EL NOSTRE PATRIMONI	
– Dansa d'arts i oficis	17
– Modalitats de la dansa	18
ORELLA ESCRIVANA	21
PUBLICACIONS	
– Marc Botxenski, suposo... ..	22
CULTURA	
– Creació Vallivana (IV)	23
EL NOSTRE PASSAT	
– 750 Aniversari de la Carta de Població de Vilafranca (1239-1989)	24
– Carta de població del riu de les truites ..	24
OPINIÓ	
– La mili no mola: Fes-te objector	26
– A quin carrer m'has dit que vius?	27
TRADICIONS POPULARS	
– Que no mos s'obliden els noms	28
ECOLOGIA	
– Cementiri nuclear? No, gràcies	30
– Manifestació a Castelló contra la instal·lació d'un cementiri nuclear al Maestrat	30

Equip de redacció: Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rumbal (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Josep Maria Zapater (La Mata), José Bordas -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaixa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Manuel Falco (Vilafranca).

Fotografia: Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza.

Portada: Julio Carbó

Dibuixant: Jesús Oria

Correcció lingüística: Josefina Borrás, Ernest Querol

Col·laboradors: Tots els que vulguen escriure.

Administració: Rafael Prats

Distribució: Joan Carles Marcobal

Edite: L'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports. Correspondència a l'Apartat de Correus nº 18. 12300 Morella

C.I.F.: G 12080636. – **Imprimeix:** Jordi Davsuy Carcellé. – **Dipòsit Legal:** B. 20.594-1987.

EDITORIAL

L'any passat com tots ben bé recordeu, es van celebrar les cinquenes eleccions generals. La gent –amb més o menys il·lusió– va anar a votar, la gent –amb més o menys convicció– va participar. Prompte –el temps passe volant– estaran ací les municipals, les que potser més directament ens afecten a cada poble, a cadascú dels veïns de la nostra comarca.

Bé, pensem per un moment que ja ha passat tot, i que ja tenim un altre Ajuntament –o potser siga el mateix–. Aleshores, jo em pregunto: què esperàvem d'ell? per què el vam votar? Us demano, doncs, que pensem tots un poc en veu alta. I jo em pregunto i us pregunto: no heu vist mai al vostre Ajuntament com si només fos un contractista d'obres o un representat de varietes. Penseu, penseu...: que si aigües, que si carreteres, que si pistes, que si cases culturals, que si balls, que si més balls, que si bous, que si més bous...

Des de sempre sembla que les coses que ha de fer un Ajuntament han de ser solament obres o lluminents, és a dir, fets que s'han de quedar, com les piràmides d'Egipte. Un Ajuntament així sempre pot pensar que passarà a la història, a la petita o a la gran història de cada poble.

És ben cert que aquestes "obres" cal fer-les i que són i han estat necessàries per a tots els nostres pobles, com també és ben cert que moltes han tardat massa o d'altres encara no han arribat. Clar que cal fer fonts noves i pistes i cases culturals –encara que hi haguen quatre gats al poble– o piscines, o asfaltar el carrer, etc... Bé, però això crec que és una de les obligacions que adquireix l'Ajuntament, i que com tal no cal ni exhibir-ho per ahí, ni fer-ho saber als quatre vents, ni menys recolzar els quatre anys de la seua gestió en aquests punts. El que passa moltes vegades és que exhibint totes aquestes "piràmides", es deixen de costat altres coses, es deixen altres quefers, ni tant ni menys importants que els altres, però també necessaris per aquests pobles.

I ara, podríem parlar de com l'Ajuntament –que ha de ser de tots inclòs dels que no voten– té un pla o programa per ajudar els pocs o molts marginats d'aquesta terra: vells, joves sense faena i amb problemes, famílies econòmicament i socialment pobres... I tots tenen nom i cognoms i tots sabem on viuen o malviuen. Què passe amb tots ells?, no són veïns? o és que pot ser no voten ni a uns ni als altres i aleshores no tenen ja valor. Més d'un pot pensar que són sols "quatre gats" –jo diria que en són més, i a més, desgraciats– i que d'alguna forma o d'altra ja se'ls preste un ajut; però això no és prou perquè l'Ajuntament es rente les mans.

La Corporació –i més la d'aquests pobles menuts que tendeixen a desaparèixer– té l'obligació de veïllar pels seus veïns, i bé directament o per mig d'altres institucions, prestar l'ajut necessari –que no sols vol dir econòmic– a la gent que ho necessita. L'Ajuntament no pot, de cap de les maneres, dedicar-se a fer més i més "bonicos" els pobles, quan dins d'aixos pobles hi ha gent empobrida socialment. Quin percentatge econòmic dedique l'Ajuntament per aquests casos?, quina programació es fa la Corporació per estudiar i treballar en aquests casos, com pot ser per exemple la fugida dels joves per falta d'un lloc de treball? Són aquestes les preguntes que ens hauríem de fer tots, les respostes crec que també han de ser conegudes per tots.

I podríem xarrar també dels pressupostos i els plans que els Ajuntaments tenen referents a la cultura. I açò no vol dir festes, o al menys jo no ho entenc així, ja que hi ha, a banda, altres pressupostos més substanciosos per a elles. La veritat és que penso –tant de bo m'enganyara i algú m'ho diguere– que cap Ajuntament té fet realment un pressupost de cultura; ja que açò no és solament donar una –petita– partida de diners, sinó emprar-los en objectius concrets, els quals s'han de cavillar i dur a terme. Penseu tots per un moment quins actes culturals realitzats per la Corporació es fan a cada poble: un, dos, no cap? Però no ha de ser d'ací d'on ixquen les iniciatives –nosaltres no hem fet cap programa electoral–, les idees; sols es fa constatar el fet del buit cultural que pateix la comarca, i en part, la responsabilitat és dels Ajuntaments. Si, ja sé també que més de quatre pensaràn que són comèdies –mira, això també és cultura– i que no ens fa falta res d'això, i que sense tantes històries d'eixes també es passe, i que hem passat sempre (?). Però no és així, l'activitat cultural autòctona i entesa de la forma més ampla ha estat sempre present en la nostra comarca i ens ha fet tal com ara som.

I podríem seguir parlant de com els veïns una vegada més sols participen en la vida democràtica (?) del poble quan ens recorden el deure de votar per les eleccions municipals. Després quatre anys amb la boca tapada, o sinó els altres amb les orelles tapades, que ve a ser el mateix. Quins canals de participació en la vida quotidiana del poble tenen els veïns? És l'Ajuntament una vegada format i estant al poder, capaç d'eixir al carrer –com en el període electoral– amb propostes concretes de participació ja pels joves o per la gent major o per a carrers? No se sap de cap Ajuntament de la Comarca que ho face. Tots es limiten a "manar religiosament" durant el seu període de quatre anys.

I podríem comentar els plans i les propostes que les corporacions municipals tenen respecte al tema de la contaminació i medi ambient. I no val a dir que hi ha pel mig una querrela criminal contra la central d'Andorra. Això, tots ho sabem, és clarament insuficient encara que es guanyare dita querrela (recordeu l'editorial AU! nº 5, que parlava de la Central Tèrmica de Ceres). Per altra banda és ben fàcil culpabilitzar solament de degradació del medi ambient a la Central, quan cap Ajuntament té un estudi i un pla concret de medi ambient dins del seu programa. Tan sols cal anar a voltar prop d'algun poble on els rius baixen bruts i es permeten tirar ben prop, sinó dins, enrunes i altres porqueries, com també fer construccions de dubtosa legalitat. Açò és tan sols un exemple; es podria parlar de: carrers bruts, protecció flora i fauna, construcció de pistes, repoblació forestal i d'animals en extinció, etc. etc.

La majoria dels Ajuntaments passen al record –a la història– pels fets que han anat deixant; fets –la majoria– que es poden veure i tocar, fets que duren anys i anys. Tot això done prestigi o desprestigi, tot això fa parlar bé o malament, i ara en aquest temps del vot, fa votar a favor o en contra. I la majoria dels Ajuntaments d'aquesta comarca passaran al record –a la història– per haver deixat de fer allò que no es veu ni es pot tocar, allò que potser estigues més a prop de les persones i que tingue que veure més amb la seua qualitat de vida, allò que potser s'hage d'aguardar anys i anys per conèixer-ho o perquè faça el seu fruit.

NOTA: Demanem disculpes per l'error al Quadern AU! 1. En els premis d'Educació Permanent d'Adults (E.P.A.) apareixen els noms dels guanyadors del 3r. i 4t. premi canviats: Fátima López Collado és el 3r. premi i Dolores Vidal Tena el 4t. També aprofitem per fer constar la col·laboració del Centre de Recursos de Morella en l'organització del concurs.

MONOGRÀFIC

El clima als Ports

Realitzat per
Josep Agustí Amela Ibáñez
Climatologia

1.- Introducció geo-climàtica

La comarca dels Ports a pesar de la seua proximitat al mar (uns 50 kilòmetres en línia recta), és prou continental; els hiverns són freds i llargs, els estius són benignes i curts. És un clima de transició entre el costaner mediterrani (que té un mínim pluviomètric estival i un màxim a la tardor, dominat per la suavitat tèrmica, tant al estiu que predominen les brises, com a l'hivern amb domini dels vents terrals, l'anomenat mestrall, o ací, cerç) i el continental extremat de les parts altes de la Meseta septentrional. És a dir la paraula clau per definir-ho, seria "transició" amb unes característiques prou originals:

1º: Una pluviometria estival elevada, infreqüent en el clima mediterrani.

2º: Arribada de les brises marines que dirigeixen el ritme dels vents i les temperatures en zones situades sempre per damunt dels 800 metres, des de maig a setembre-octubre.

3º: Transició orogràfica: part dels rius aboquen a la Conca de l'Ebre (Bergantes). Sols hi ha tres sectors en la part oriental que encara pertanyen a les ramblas mediterrànies: la capçalera del Cervol que naix al peu de Torreniró i dos barrancs de la unió dels quals, ja en el terme de Catí, es forma la rambla de Cervera: el barranc de Vallivana que s'inicia al Port de Querol i el de Salvassoria.

La divisòria apareix constituïda per serres i moles d'altitud pareguda, en la part central de la zona oscil·le entre els 1.125 m. de Palos i els 1.293 m. dels Fusters, incloent-hi el Regacholet, el Tossal Gros i la Nevera. La Conca del Bergantes es tanque a ponent per terres d'Aragó amb serres (Palomita, 1784 m. en la Rocha).

Aquest enquadrament determina un fet fonamental del clima de la zona: se trobe a sotavent de la influència directa de les situacions mediterrànies (o de la mediterrània), per la divisòria entre els

Bergantes i les ramblas; però les dominants altituds occidentals fan possible als temporals de procedència mediterrània descarreguen ocasionalment amb notable intensitat deixant de fer-ho més collà d'aquestes últimes serres on no es trobe aquest suport occidental. Amb tot, és als tres sectors esmentats, a l'estat de la divisòria on aquests temporals descarreguen de ple.

2.- Temperatures:

Les mitjanes a l'hivern van dels 2 als 5 graus, és a dir, existeix un veritable hivern, com a mínim un mes) i a l'estiu les mitjanes oscil·len entre els 18 i 22 graus segons les zones. És important dir que hi ha microclimes ben diferenciats, segons l'altura, la proximitat o no a un riu, el grau d'inclinació, el relleu, etc. I això té una importància fonamental per a determinats cultius, en especial els fruiters que poden sorgir en algunes zones, mentre que en altres els cereals són el producte predominant.

Poblacions amb un mes o dos d'hivern cas de Zorita, el Forcall, Catí.

Poblacions amb tres mesos de veritable hivern: Fredes, Morella, Portell, Olocau i Cintorres. Hi ha poblacions amb quatre i fins i tot cinc mesos de veritable hivern com Vilafranca, Castellfort i Coratxà.

L'amplitud tèrmica anual és lleugerament continental (un poc més de 17°C).

El mes més fred el gener (com a mitjana), seguit de febrer i desembre.

Els més calorosos juliol (mitjana de les màximes) i agost (mitjana de les mínimes).

Respecte a les màximes absolutes, en dades oficials, tenim a Castellfort 37°C el 13-9-62 a Morella 37, 8°C el 7-7-1982, donant-se aquest mateix dia la mínima més alta amb 24, 5°C. La situació causant de les màximes absolutes és la penetració d'aire saharià a tots els nivells que impedeixen la convecció diürna i per tant la renovació de l'aire, també ajudat per la inexistència de brises marítimes.

A la nit, la contra radiació de les capes superiors quasi anul·la el refredament per radiació.

Les mínimes absolutes registrades oficialment es donen a Castellfort el 17 de febrer de 1954 amb -22°C, a 1.125 m. d'altitud, les dades de Vilafranca seran paregudes perquè es troba també a 1.125 m. A Morella al gener de 1985 es va arribar a 1 -15°C. La situació causant d'aquestes mínimes són les invasions d'aire polar continental procedent de Sibèria que produeixen onades de fred l'última el 1985, però són històriques les de 1954, 1956.

Foto: Julio Carbo

3.- Gelades

Les dades que donaré a continuació són de l'Estació Meteorològica de Morella i és mitjana mensual: gener 12,8 dies; febrer 13,6; març 9,6; abril 6,0; maig 0,8; juny, juliol, agost i setembre; 0; octubre 1,0; novembre 5,4 i desembre 12,6. Total any: 61,8 dies (Mitjana d'una trentena d'anys des del 1960)

És segur que per damunt dels 1.100 metres, en les terres més altes de la comarca, es pot donar la gelada dèbil en juny i setembre.

Hi ha unes gelades molt característiques que són les d'inversió tèrmica produïdes amb situació anticiclònica, durant les nits calmades en les planícies altes o al fons de les valls on s'inverteix l'ordre normal atmosfèric i l'aire fred més dens es fique baix i l'aire més càlid dalt. És a les vegues del Bergantes, del Moll i dels Llivis amb la situació descrita on es poden produir gelades molt fortes. Un cas exemplar seria la matinalada del 17 de desembre de 1963, que va marcar la mínima extrema a tota la zona per a l'hivern 1963-64 amb els següents valors: -6° a Castellfort, -10° a Morella i -17° a Aiguaviva (població prop de Sorita a la conca del Bergantes).

4.- Humitat

Els mesos més secs són els d'altres temperatures, i especialment juliol, i els més humits són freds -novembre i febrer-. Hi ha també humitat alta en agost i setembre explicable per la inestabilitat de les tronades i per la persistència del règim de brises.

La boira, l'aiguallera o rosada i el gebre o rosada com diem a la comarca són tres fenòmens de condensació o sublimació de la humitat en la superfície del terreny o en la seua proximitat. Les dades de Morella són prou significatives: 11,6 dies de mitjana a l'any amb una HR (humitat relativa) superior al 90%, 36,4 dies amb HR superior al 80% i 44,8 dies amb una HR inferior al 35%, és a dir, molt sec. Dies de boira 25,6 de mitjana a l'any, però hem de distingir dues classes de boires, unes per irradiació nocturna a partir de tres dies anticlònics afecten a vegues i molls i valls. On l'humitat es practica del 100% amb gran sensació de fred, encara que la temperatura no sigue baixa. Les altres boires són el contacte de núvols baixos amb les muntanyes, augmentant la sensació de fred perquè sol donar-se amb vent, normalment corresponen a dies plujosos.

Dies d'aiguallera (rosada en l'accepció normal) hi ha 79,2 a l'any com a mitja i

dies de gebre 36,2.

La primera gelada es pot produir a setembre en les terres altes i esperar a octubre o novembre a parts baixes. Les darreres gelades es donen, també segons les zones, de març fins a maig o juny. L'aiguallera i gebre es produeixen en nits calmes, quan la humitat arriba al 80%. La freqüència dels gebres està lligada a l'evolució de les temperatures. Les aigualleres són pròpies de la tardor, especialment setembre, pel desfament entre el ritme solar i les temperatures (nits prou llargues i l'aire templat i humit). El mínim va de març a juliol, amb mínim absolut a aquest mes (nits curtes per un aire, a la primavera encara fred, i de poca humitat. Gebre i aiguallera aporten aigua a la vegetació i es pot considerar de quatre dies de gebre o aiguallera són equivalents a un dia de ploguda dèbil.

5.- Precipitacions

Són de transició entre el règim mediterrani i el propi dels Sistema Ibèric interior central o el de la depressió de l'Ebre, segons les zones poblades estiguen prop de les valls, dels rius o de les cimeres de muntanyes.

Igualment segons la situació geogràfica arribaran situacions de llevant clarament (Cati per exemple), però a la zona central Vilafranca, Morella arriben en general disminuïdes, com les de ponent afeblides pel desgat del recorregut per tota la Ibèrica. Al sector mediterrani es dona una precipitació anual pròxima als 700 mm., però la majoria de la comarca dels Ports està al voltant dels 600 mm. (vegeu com exemple l'Annex I). A la vall del Bergantes, avall del Forcall, són inferiors als 550 mm. La

major pluviometria es dona en la divisòria d'aigües entre l'Ebre i les rambles mediterrànies (zona de la Tinença, el Port de Torretmiró, el Tossal Gros, els Fusters, Ares) amb més de 700 mm. de precipitació anual. Per estacions, la tardor és la més plujosa, i dins d'ella el mes d'octubre, per advecció de llevant amb gota freda; desembre també té alta pluviometria. La primavera suposa un màxim secundari on el mes de maig destaca, i és més nitid com més a l'interior. En gran part de la comarca plou més a l'estiu que a l'hivern (vegeu l'Annex I) El número de dies de pluja oscil·la de 60 a 80 dies. Quant a la irregularitat interanual les dades més llargues són les de Morella que té un màxim anual de 896 mm a 1959, i el mínim de 396,9 l'any 1970, sent, per tant, baixa.

Quant a màximes precipitacions en pluja continuada correspon al temporal produït del 13 al 18 d'octubre de 1962 amb 392,5 mm a Xert, 357,2 a Cati i els 337 mm a Castellfort. Per a valors en 24 hores i en dies continuats els menors valors es donen a la vall de Bergantes més avall de Forcall, i entre els nuclis habitats a Hortells. Els màxims, novament a la divisòria i barrancs orientats al mar. Quant a vingudes dels cursos fluvials, el sector més conflictiu és el Bergantes al pas del terme de Morella. Com a dada curiosa donarem la major crescuda dels darrers anys; va ser el 23 d'octubre de 1967 a Sorita va arribar a un màxim de 1.560 m³/seg. (Dues vegades i mitja el riu Ebre al seu pas per Tortosa).

6.- Tempestes i pedregades

La comarca dels Ports té una forta inestabilitat estival, donant lloc a una alta freqüència de dies de tempesta.

Riu de les truites

**OFICINA D'INFORMACIÓ,
INICIATIVES I RECLAMACIONS**

CASTELLÓ

CENTRE D'INFORMACIÓ

*La Generalitat,
ara més prop*

**GENERALITAT VALENCIANA
PRESIDÈNCIA**

PREGUNTE EL QUE NECESSITE

L'informarem sobre els aspectes generals de l'Administració de la Comunitat Autònoma. Sobre la seua estructura, funcions i procediments.

CENTRE D'INFORMACIÓ

ATENEM LES SEUES RECLAMACIONS

Podrà formular totes aquelles queixes i reclamacions que estime convenientes per sentir-se desatès o lesionat en els seus drets.

SERVIS TERRITORIALS

Conselloria d'Esports i Joventut	Oficina Mòbil 6
	Tel. 22 44 88 22 47 88
Conselloria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport	Oficina 1
	Pl. Sagunt Major, 1
	Tel. 22 12 14
	Aqueducte i Benèvol
	N. 20 Maj. 18
	Tel. 22 38 00/04/08
	Transport
	Benlloch, Reia, 6
	Tel. 22 37 90
	Obres Públiques
	Carriónes
	N. 20 Maj. 48
	Tel. 22 38 00/02
	Ofic. Plaça Pau
	Número 62
	Tel. 21 82 44/55
Conselloria de Cultura, Educació i Ciència	Cultura i Educació
	N. 20 Maj. 23
	Tel. 24 38 11
	Museu 81
	Tel. 24 52 12
Conselloria de Sanitat i Consum	Sanitat
	N. 20 Maj. 8
	Tel. 22 02 82 22 42 31
	Consum
	N. 20 Maj. 8
	Tel. 22 02 12
Conselloria de Treball i Seguretat Social	Treball
	Pl. Maria Agustina, 1
	Tel. 21 02 86
	Seguretat Social
	N. Sagunt, 15
	Tel. 22 98 11
Conselloria d'Indústria, Comerç i Turisme	Indústria i Energia
	Pl. Sagunt Major, 13
	Tel. 22 38 24/25 47 14 22 02 24
	Comerç
	Alfons 1, 11, 11m
	Tel. 22 88 44 24 18 47
	Turisme
	Pl. Maria Agustina, 5
	Tel. 22 74 24/25 27 17 85
Conselloria d'Agricultura i Pesca	Hidrogràfic 22
	Tel. 22 82 11
Telèfon Turístic	22 10 90

POT SUGGERIR-NOS LES SEUES INICIATIVES

Acollirem totes les iniciatives que serveixen per a millorar la nostra Administració. Seran rebudes, classificades i tramessas a l'òrgan competent.

CRIDEMS:

Telèfon: 22 84 12
22 85 09

Li facilitarem la informació que necessite sobre l'Administració de la Comunitat Autònoma Valenciana.

VISEMOS:

Plaça de la Pau, 18

Si vol, l'atendrem personalment.

ESCRIVEMOS:

Plaça de la Pau, 18
12001-CASTELLÓ

Les seues preguntes, suggerències i reclamacions, seran degudament contestades.

PRIMERS EN INVESTIGACIÓ
PRIMERS EN VENDA
PRIMERS EN RESULTATS
PRIMERS EN SERVEI

**COMPROVEU ELS NOUS
PLANS PER A CONILLS**

Ací Les gàbies

EXTRONA

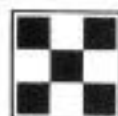
**produir per a
més i millor**

Gallina Blanca Purina

- explotació intensiva
- explotació mitja
- minifundi

**HIGIÈNIQUES - MANEJABLES
DURADERES ECONÒMIQUES**

¡¡SOL·LICITE CATÀLEG INFORMATIU!!

Gallina Blanca Purina

programa el futur
amb la investigació d'avui

DISTRIBUIDOR EN ESTA ZONA: **CO-SUM I LUIS, S.L.** Tel. 28 00 30
ANTONIO MOLES SEGURA **CINCTORRES**

entorn als 29 anuals, augmenten en general cap a l'interior, cas de Castellfort i Vilafranca i disminueixen cap a l'est, cas de Catí en un poc més d'una vintena a l'any de mitjana.

És per això que el típic mínim pluviomètric estival del mediterrani desapareix ací d'alt, la majoria de les tronades segueix la trajectòria NW-SE des d'on es formen (Palomita, Bordó) serien el 75% del total. 20% es formaria a les serres del nord (Torre-Miró, Ports de Beseit), són molt perilloses perquè la majoria porten pedra. La resta un 5%, vénen del Sud i Sudest normalment per temporals de llevant.

Quant a les pedregades el mes de maig i tota la primavera és quan done la màxima freqüència; les mitjanes anuals ens donen 56 dies a Morella, 39 dies a Vilafranca i 28 dies a Catí. El període normal comprèn d'abril a octubre.

7.- La Neu

La nivositat depèn de l'altura del lloc. Per damunt del 1.100-1.200 metres (Castellfort, Coratxà, Vilafranca) al voltant de 20 dies a l'any.

Cap als 1.000 metres (Morella) té una mitja de 18 dies anuals. Més avall dels 800 metres (cas del Forcall, Vallibona, Herbers per exemple) són uns 8 dies/any, encara que cap a la costa -cas de Catí- a una mateixa altura només 3,6 dies/any de mitjana. A les terres altes pot nevar de setembre a maig o juny i van disminuint els mesos en baixar de quota altitudinal. La situació causant de les majors nevades és pareguda a la de les pluges: gota freda en nivells alts i advecció de llevant en superfície de novembre a març, causant problemes als ports principals (Torremiró a 1.259 m., Querol a 1.020 m., Coll d'Ares a 1.134 m., Las Cabrillas a 1.320 m.)

8.- Balanç Hídric

Segons l'annex II hi ha dos mesos amb déficit hídric a Morella d'on tenim dades més llargues, des d'octubre hi ha acumulació al sòl, cobrint-se la capacitat de retenció al desembre i durant la resta de l'hivern i bona part de la primavera, percolant com a aigua supèrflua el superàvit. Paregut a este balanç serà el de les terres més altes i augmentarà el déficit hídric en baixar d'altitud i cap a l'est.

9.- Vent

No hi ha en tota la comarca anemòmetre, per tant la velocitat i les calmes seran aproximatives. Quant a les freqüències mitjanes les dades més completes les tenim a Morella (vegeu l'Annex III) que poden valer per gran part de la comarca

en els valors principals per l'eix NW-SE de les valls i serres ibèriques. En general podem dir que hi ha dues direccions fonamentals: d'octubre a abril inclòs bufen majoritàriament els vents terrals, del quart quadrant (W-N). I de maig a setembre bufen brises marítimes mediterrànies del segon quadrant (E-S), encara que molts dies de l'estiu les calmes són més del 50% del temps. A la part central de la comarca les brises solen començar cap a les 10 (hora solar), cessant sobre les 19 ó 20 hores. La conseqüència més important és que produeix una suavització tèrmica diürna considerable a ple estiu. Quant a l'hivern el NW o cerç és majoritari i a més fort en una mitjana de 60 dies/any. Augmentant la sensació de fredor.

Pel que fa a vents forts són del NW en un màxim a l'hivern (desembre sobretot) i el mínim a juny i juliol, sent el període més significatiu d'octubre fins a l'abril.

Insolació solar

Al mes d'octubre de 1982 portant jo l'estació de Morella es va instal·lar l'únic heliògraf de la comarca, per medir les hores de sol eficaç i encara que la sèrie de dades és curta podem traure algunes breus conclusions. Les hores anuals de sol ronden les 2.500-2.600 hores, encara que hi ha anys en què la insolació és bastant inferior com l'any 1983 amb 2.389,5 hores i en 1988 amb 2.363,3 hores. L'altitud de la comarca es tradueix en una atmòsfera neta sobretot després dels passos frontals i amb aire sec i fred com a l'hivern, en moltes ocasions. Podríem exceptuar les zones baixes amb més boires. Per mesos, gener és el de menys insolació eficaç i juliol el de més amb una insolació hores/mes

mitjana de 175 i 330 respectivament.

Observadors meteorològics

Des del segle XIX s'han fet observacions anònimes a la comarca. A Morella es coneix pel llibre de D. José Segura Barreda "Morella y sus aldeas" Tomo I pàgs. 92 i 93, l'interessat i curiós D. Alberto Martí que durant 3 anys (1858-1859-1860) va fer observacions amb un termòmetre a escala Reamur; com a informació curiosa us donaré la temperatura (reduïda a °C) màxima que va ser de 36°C a juliol (llavors, com ara, el mes més calorós) i la temperatura mínima a febrer i març de 1860 amb -7,5°C, després vindrien els Escolapios que donaren ja informació oficial a períodes que arriben fins a 1972. Des de 1978 torne a funcionar portada primer per mi, fins a 1985 i després per mon germà Joan. També es donaren informacions de Castellfort. I per últim Vilafranca que, junt en Morella, són les dos úniques que funcionen a tota la comarca

BIBLIOGRAFIA

Varios autors: "La provincia de Castellón de la Plana. Tierras y gentes". Publicaciones de la Caja de Ahorros de Castellón, 1985.

Balbás, J.A. (1892): "El libro de la provincia de Castellón". Imp. Armengot. Cs.

Bernabé, J. M. i Mateu, J.F.: "Tratamiento estadístico de precipitaciones aplicado al País Valenciano". Cuadernos de Geografía. Valencia.

Cavanilles, A.J. (1795-97): "Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y frutos del Reyno de Valencia". Madrid Imprenta Real 2 vol.

Elias Castillo, F. i Ruiz, L.: "A groclimatología de España". Madrid 1977. I. N. de Investigaciones Agrarias del Ministerio de

Agricultura. Y "Precipitaciones máximas en España", Madrid. ICONA. 2vól.

Font Tullot, I. "Climatología de España y Portugal" Madrid 1983 I.N. de Met.

Querrela, J.J.: "El clima de la provincia de Castellón". 1976 Diputación de Castellón.

Sancho Comins, J.: "Atlas de la provincia de Castellón", Madrid 1982. Caja A. Castellón y "La utilización del suelo agrícola en la provincia de Castellón" Castellón 1979 Caja de Ahorros de Castellón.

Segura Barreda, I.: "Morella y sus aldeas" Tomo I. Imp. de Fco. Javier de Soto, editor. Morella 1868.

Sarriou Carrenes, C.: "Geografía General del Reino de Valencia" Vol. Provincia de Castellón. Barcelona Ed. Alberto Martín.

ANNEX I

TEMPERATURES I PRECIPITACIONS AL NUCLI DE MORELLA

	Mitja de màximes	Mitja de mínimes	Mitjana T°C	Dies/any: Max. sup. 30°	Min. sup. 20°	Mm: Precip.
Gener	7,3	-0,2	3,6	-	-	28
Febrer	8,5	0,6	4,5	-	-	38
Març	10,9	2,1	6,5	-	-	37
Abril	13,9	4,3	9,1	-	-	46
Maig	18,6	8,2	13,4	0,1	-	77
Juny	22,7	11,6	17,1	1,4	0,2	62
Juliol	26,3	14,3	20,3	8,4	3,4	42
Agost	26,0	14,7	20,3	4,2	0,6	34
Setembre	22,4	12,0	17,2	0,6	0,4	56
Octubre	16,2	7,9	12,0	-	-	73
Novembre	11,5	3,9	7,7	-	-	55
Desembre	7,7	1,1	4,4	-	-	55
ANY	16,0	6,7	11,3	14,7	4,6	603 mm.

Màxima absoluta: 37,8°C el 7-7-1982. Mínima absoluta: -15°C gener 1985 (Fons: Arxiu del I.N. Meteorologia i propis de l'Estació de Morella).

MIRALL MODA

Avgda. Castelló, 75
Teléfon 44 13 63
VILAFRANCA

ANNEX II CLIMOGRAMA

ANNEX III

Vent al nucli de Morella

N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Calma
73	49	52	31,7	57	12	83	33,2	25

Total any (%)

Vent fort

N	NNE	NE	ENE	E	ESE	SE	SSE	S
1	0,5	0,7	0	0,5	0,5	0,7	0,5	1
SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	Total	
0,5	0	1	7,1	9	57,1	19,9	100%	

JOVENIVOL moda

BLASCO DE ALAGON, 41
Tel. 160710 MORELLA

TEJIDOS Viñals

Segura Barreda, 1
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

COMARCA

Tinença de Benifassar

passat mes de desembre a la Pobla de Benifassar va ser inaugurat el centre de recuperació de fauna "Forn de Vidre". A aquest acte va assistir el Conseller d'Agricultura i Pesca, Lluís Font de Mora. Aprofitant l'obertura d'aquestes instal·lacions es van assolir els rapaços per a la reintegració d'aquests a un medi natural. Els rapaços que es van assolir van ser: dos ratoners, dos cernicals, una àguila calçada, un milà i un esparver.

SORITA, VILLORES, PALANQUES, ORTELLS: Un pla de Coordinació entre la Generalitat i la Diputació ha fet possible que la línia d'Autobusos que enllace a Morella i el Forcall amb els pobles de Sorita, Villores, Palanques i Ortells continue prestant el servei.

PAVIMENTACIÓ DE CARRETERES: La Diputació de Castelló amb un pressupost d'uns 155 milions de pessetes, es farà càrrec de la pavimentació de carreteres d'aquesta comarca. El seu mal estat és evident, i els traçats en obres seran:

el Forcall - la Mata (passant per la Todolella)

la Todolella - Olocau del Rei

Olocau del Rei - Límit de província amb Terol.

La Mata

- En un ple extraordinari celebrat el passat mes de desembre, els regidors de l'ajuntament de La Mata van declarar el terme municipal "zona desnuclearitzada".

Així mateix, van trametre còpia d'aquest acord a la Diputació Provincial i al Govern Civil de Castelló perquè les autoritats provincials s'assabentaren de la inquietud i la voluntat dels habitants del poble.

- S'han realitzat moltes millores a la carretera del Forcall a La Mata; s'han instal·lat tanques protectores i s'han posat noves senyals de trànsit, a més, està aprovada la nova pavimentació i la correcció d'una part del traçat. Però, per què s'obstinen els responsables de la Dipu en no col·locar els indicadors apro-

piats a l'encreuament de La Mata?

Vilafranca

"Inauguració del nou parador de festes"

Amb la música d'una prestigiosa orquestra es va inaugurar a Vilafranca el dia 23 de desembre el nou parador de festes.

La nit de l'estrena el pavelló es va omplir de jòvens (amb moltes ganes de festa) i de més majors, curiosos, per comprovar les característiques del nou local.

Uns i altres, segons els comentaris replegats aqueixa mateixa nit, es mostren satisfets de les condicions acústiques i de les dimensions apropiades d'aquest antic saló de la desapareguda fàbrica Monfort que sembla ser, reuneix les qualitats necessàries per ser utilitzat com a nou parador de festes.

Una vella aspiració de tot el poble ha estat per fi aconplida, gràcies sobretot a l'interès de la comissió de festes del 90 i al suport i esforç de l'actual consistori municipal.

Per la composició d'un pd. al "Club Taurino Vilafranca".

HOMENATGE AL MESTRE P. ARTOLA

El passat dia 17 de maig de 1988 naixia de manera legal, oficial i definitiva el "Club Taurino Vilafranca", creat pocs mesos abans.

En octubre de 1988 Rafael Monferrer, aficionat a la música i als bous i soci del Club, va tindre la idea de què la referida associació tinguera el seu pasdoble torero. Amb eixa finalitat, a darretres de desembre de 1988, va comprometre al Mte. Perfecto Artola la possibilitat de què escriguera un pd. dedicat expressament al "Club Taurino Vilafranca". Només quinze dies foren suficients per a què l'il·lustre compositor benassalenc complira l'encomanda amb un delicat pd. torero precisament intitulat **Club Taurino Vilafranca**.

El 22 de gener de 1989, l'autor comu-

nicava a R. Monferrer que ja tenia acabada la "Peña Taurina" -el nom que el compositor havia assignat al principi-, el qual després de modificar unes notes del final de la primera part quedaria conclòs definitivament el 14 d'abril de 1989, data en què el Mte. Artola al seu domicili i davant del vilafranquí, a Màlaga estant, retolava la peça amb el nom i anagrama del **Club Taurino Vilafranca** i la dedicava a aquesta agrupació taurina.

Es tracta d'un delicat, preciós i senzill pd. torero, de gran efecte i molt apegalós. Escrit en guíó en do, consta de 134 compassos. Aquesta composició alegre, que reuneix tots els matissos propis de la festa taurina, pricipia amb una introducció o crida inicial que aboca a una melodia en to menor a la que segueix un trànsit musical al mode d'una copla de matís andalús, el qual després de repetir-se ens condueix al trio, en piano i en to major, que presenta una fina melodia molt torera, la qual s'accentua en un fort, després d'una adequada preparació, acompanyat d'un molt ben construït contracant.

El pd. fou provat per primera vegada per la Banda de Vilafranca a la plaça de bous a la feina de muleta del noviller Paco Senda el 16 de juliol de 1989 en el festival taurino de Sant Cristòfol. La seua estrena absoluta tingué lloc a la plaça Major de la capital de La Plana el 27 de juliol en el concert extraordinari d'estiu de la Banda Municipal de Castelló, i a Vilafranca en l'ofertit per la Unión Musical Vilafranquina el 29 de juliol en una nit molt desapaçible, en la qual els músics una vegada més van demostrar la seua dedicació i afició en un gest que els dignifica. No obstant, l'estrena solemne i definitiva fou la vesprada del dissabte 12 d'agost de 1989, després del festival taurino, en el bellíssim recinte de la placeta de l'Església, amb la presència del propi autor, traslladat a posta des de Màlaga amb motiu de l'acte celebrat, quasi, com un preludi de les festes majors de Vilafranca.

En aquest emotiu acte, l'alcalde, Rogelio Tena, dedicà unes paraules d'agraïment al mestre P. Artola per la composició de l'**Himne de Vilafranca**

(1979) i també d'ofertament en considerar-lo un vilafranquí més que ens havia dignificat amb la seua música i ens honorava amb la seua presència. Reconeixement—digué l'alcalde— que consta expressament en una acta de la Corporació, una còpia de la qual li fou lliurada.

Per la seua banda, J. Alfredo Artola, president del "Club Taurino Vilafranca", li donà a l'il·lustre compositor benassalenc de vuitanta-quatre anys, un pergami nomenant-lo soci d'honor de l'entitat i amb l'agraïment de tots els socis, amics i simpatitzants del Club. Així mateix R. Monferrer, persona molt vinculada amb el músic, regalà mitjançant el Mte. Artola a l'esmentat Club la partitura autògrafa del pd. degudament emmarcada perquè passara als fons del "Club Taurino Vilafranca".

La Banda de Música de Vilafranca també s'adherí a aquest esdeveniment oferint un concert extraordinari en el qual foren interpretades les obres **Club Taurino Vilafranca** (P. Artola), **Churumbelerías** (E. Cebrían), **Dr. Monferrer** (P. Artola), **Maria-Anna** (P. Artola) —breu poema simfònic descriptiu inspirat en l'albada de Vilafranca i dedicat a Maria i Anna, besnétes del compositor— i **West Side Story** (L. Berstein).

Per finalitzar el concert el jove i dinàmic director de la banda, Pablo Monfort, oferí la batuta al Mte. P. Artola qui conduí amb el seu peculiar magisteri i alegria la banda vilafranquina en la interpretació de **Club Taurino Vilafranca** entre l'entusiasme dels assistents, els quals aplaudiren, si més no, amb força les últimes paraules que el propi alcalde i el Mte. Artola van dirigir al correctíssim auditori previ a la interpretació final de l'**Himne de Vilafranca** amb el que va concloure definitivament aquesta tan recordada com entranyable vetllada musical.

Ara, cal esperar que el pd. gaudisca del futur que es mereix i no siga només una ecllosió momentània que molt prompte passa i acaba poc després en l'oblit. És aquest un fet, el qual ja és quasi una constant pròpia de Vilafranca, com ha esdevingut en unes altres coses semblants.

(Vilafranca)

VOLTEGEN LES CAMPANES

Una de les sorpreses més inesperades i més boniques que hem tingut recentment ha estat el sentir, de bell nou, el volteig de les quatre campanes del campanar, tot just després de vint-i-cinc anys de restar parcialment mudes.

Vilafranca, portada pels afanys del fals progrés, a l'estudi 1964, va motoritzar les campanes del campanar: "VIRGEN DEL ROSARIO" (menudeta), "NUESTRA SEÑORA DE LA ASUNCION" (mitjana) i "SANTA MARIA MAGDALENA" (grossa) i la de la torre de Conjurar: "VIRGEN DEL PILAR", instal·lant sistemes elèctrics per al seu repicament i volteig, menys en la del jou de fusta, "MARIA DEL LOSAR" (1799), destinada a tocar les hores —per això fou respectada quan la guerra i per tant l'única provinent de l'anterior campanar, la qual restava fixada i immobilitzada com a hores d'ara— i al mateix temps que se la preparava per donar els quarts.

Després de vint-i-cinc anys en què pràcticament ningú s'ha preocupat del manteniment de les campanes i com que el seu estat de conservació —a l'igual que algunes dependències del propi campanar— era més que lamentable, baix els auspicis de la parròquia i amb els corresponents assessoraments tècnics i artístics, un grup de cinc persones de bona voluntat ha procedit, d'una forma totalment altruista i desinteressada, a una mini restauració de les campanes del campanar (neteja i pintura de motors de volteig, jous i batalls; adquirir dos batalls nous, restituir-ne un altre i reparar-ne un altre; tractament del jou de fusta contra la corca i floridura; greixar coixinets dels jous i reductores dels motors; reparació del sistema elèctric per als voltejos perquè el de repicament està tot fet malbé i no serveix...). En una paraula, s'han posat a punt perquè falta els

feia, de manera que això va permetre la realització d'un volteig de les quatre campanes —a la de la torre encara no s'hi ha arribat— a l'estil tradicional: tres accionades pels motors i la de les hores a mans com habitualment es feia a Vilafranca, el qual va tindre lloc el dia 7 de setembre, a les 13'30 i 19 hores, i el dia 8, després d'un repicament de dia de festa gran (de totes alhora fet a mans en el propi compartiment de les campanes) moments abans d'eixir la processó de la patrona de Vilafranca des de l'església cap al santuari del llosar, en el dia per excel·lència de Vilafranca, el de la festivitat de la Mare de Déu del Llosar.

És un primer pas que s'ha donat, el qual poc a poc es continuarà. Motiu pel qual cal esperar la col·laboració d'unes altres persones, aficionats i/o organismes, regidors de cultura, etc. per tal de retornar al nostre campanar la seua "prístina" imatge i veu tan enyorada. Tot el qual, considerem, que seria la millor felicitació que podrem dedicar-li al més antic degà de comunicació que tindrà lloc el proper dia 7 de setembre de 1990, el qual ben bé podria ser epilogat amb un concert de campanes.

Fons a l'abast n'hi ha, i persones de bona voluntat encara en queden. A l'igual que també estem a temps per fer-ho.

Valdria la pena meditar-ho si és que realment ens interessa el patrimoni cultural nostre, d'altra banda un dels testimonis que devem deixar a les generacions que vindran, les dipositàries del nostre llegat, les quals, en definitiva, seran qui ho jutjaran.

Morella

200 ANYS DE LA REVOLUCIÓ FRANCESA

Sota el títol **Què devem a la Revolució Francesa?**, es van celebrar a Morella els dies 8, 9, 10 i 11 de novembre, unes xerrades, debats, taula redona i exposició per conèixer un poc més aquest fet històric.

El programa va ser el següent:

- Dimecres, 8: 19.00. Exposició a la Caixa d'Estalvis de Castelló: "Pels drets de l'Home i del ciutadà"

19.30 h. Saló d'actes de Casa Ciurana: Mercedes Diaz-Paja Rodriguez, profesora de l'Institut de Morella. Carlos Sangüesa Ortí, llicenciat en història.

Van parlar d'Els orígens de la Revolució Francesa.

- Dijous, 9: 19.30 h. Saló d'actes de Casa Ciurana: Cándido Marquesan Millán, director de l'Institut de Morella. Carlos Sangüesa Ortí, llicenciat en història. Van parlar de "Procés i significat de la Revolució Francesa".

- Divendres, 10: Saló d'actes de Casa Ciurana: a les 10.30 h. Projectió de la pel·lícula "La Marsellesa" de Jean Renoir.

- Dissabte, 11: 19.30 h. Saló d'Actes de Casa Ciurana: Taula redona sobre la pregunta: Què devem a la Revolució Francesa? Van participar: Benjamín Casany, advocat; Josep Fontana, catedràtic de la Universitat de València; Manolo Vázquez Montalbán, escriptor. Va moderar la taula Sergi Beser, Catedràtic de Literatura Espanyola de la U.A.B.

Si cal destacar alguna cosa d'aquest apretat programa no és sinó la participació en tots els actes, sobretot de gent jove; i com és clar la taula redona, on els components eren gent de primera fila en els seus quefers professionals i culturals.

Aquests quatre dies d'activitat cultural han estat organitzats pel nou Centre per a la Promoció del Patrimoni Cultural dels Ports, centre que té com a objectius fonamentals "la dinamització cultural de la nostra ciutat i la nostra comarca, i fer possible l'enteniment del binomi economia i cultura per tal de contribuir a l'avanç d'esta societat"

SANTA MISSIÓ: Dels dies 19 de novembre fins al 3 de desembre es van fer uns actes religiosos dins del que s'anomenava: Santa Missió.

Aquests actes dirigits per a totes les edats van tindre realment una bona acollida i participació, sobretot en la gent

adults.

El programa comprenie reunions de veïns per tractar temes actuals, xarrades matrimonials, per a jòvens, visites a malalts i la celebració de l'eucaristia.

RESIDUS D'EXPLOTACIONS DEL PORCÍ: En quan alcalde de Morella i diputat autonòmic, José Vives Borrás, va presentar a les Corts una proposició per la que es solicite una planta de tractament dels residus sòlids de les explotacions del porcí.

Aquests residus com tots sabem, causen problemes importants al medi i a la higiene: males olors, degradació de la terra, i filtracions a fonts i manantials d'aigua subterrània.

IMPOSTS MUNICIPALS: Un cent per cent en relació a l'any 1988 han pujat els arbitris municipals de l'Ajuntament de Morella. La pujada més espectacular és en relació a les escombraries i a la Televisió, que pugem respectivament quasi un 200% -escombraries- i quasi un 400% TV.

Per al grup Socialista -i segons s'ha reflexat a la premsa (Mediterráneo 11-XI-89)- la pujada és del tot injustificada, ja que no hi havia cap pla que justificare aquest augment dels impostos.

UN PI DE L'ALBEREDA: Si és ben cert que l'Ajuntament de Morella ha fet algunes millores per la conservació de l'albereda, també és ben cert que amb un total menyspreu i falta de sensibilitat, l'Ajuntament, aquest passat Nadal, va adornar les festes amb un pobre pi de l'albereda; un pi menut que estave creixent i que no mai s'haguere hagut de tallar. Pins més grossos, ja per tallar, estan al bosc (Carrascals, Pereroles), pins que poden servir millor per l'ocasió i per poder cremar després a Sant Antoni.

L'alberoda que està mig caent, els arbres que s'assequen i es moren, la contaminació, "les gamberrades"... i l'Ajuntament encara té valor de tallar un pi. Una vegada més allò que mai s'havia fet al poble, aquest Ajuntament ha estat capaç de fer-ho.

ELECCIONS GENERALS 1989. (Resultats)

TAULA CIURANA

Congrés:	
CDS.	46
PTC.	3
PSOE.	229
IU.	11
PP.	309

UPV.	15
Senat:	
PP.	728
Verds	9
U.P.V.	52
Falange	1
PSOE.	664
IU.	31
Ruiz Mateos	8

TAULA COLLEGI

Congrés:	
PST.	1
CDS.	39
PTC.	2
PSOE.	261
IU.	12
PP.	232
UV.	2
ENV.	1
Senat:	
PP.	607
Verds	1
UPV.	33
PSOE.	736
IU.	44
Ruiz Mateos	17

TAULA COFRADIA

Congrés:	
PST.	1
CDS.	50
PSOE.	309
IU.	22
PP.	289
UPV.	13
P. Humanista	1
Senat:	
PP.	713
Verds	8
UPV.	43
PSOE.	867
IU.	71
Ruiz Mateos	8

EXPOSICIONS:

1.- Dintre del programa 200 anys de la Revolució Francesa, al Saló d'Exposicions de la Caixa d'Estalvis de Castelló, amb el títol "Pels drets de l'home i del ciutadà" es va mostrar una magnífica exposició de cartells signats per 66 autors, que tractaven des del punt de vista artístic la idea de les llibertats i els drets per a les persones de tot el món.

2.- Del 23 de desembre de l'any passat fins el 2 de gener d'aquest a la sala d'exposicions de la Caixa d'Estalvis de Castelló, Manel Doménech, de la Sénia, va exposar 20 composicions treballades amb formigó i ferro. Quasi totes, exceptuant 4 ó 5, son composicions on la figura i forma humana no està present però sí fets que la configuren com a tal.

Notícies de l'Associació Grup de Dones dels Ports

El passat dia 15 de desembre, vam organitzar, a la ciutat de Morella, una conferència-col·loqui titulada: "L'ALTRA MEITAT DE LA REVOLUCIÓ: LES DONES", commemorant el Bicentenari de la Revolució Francesa. Aquesta conferència va estar a càrrec de PILAR DOLZ, membre del Consell Municipal de Cultura de Castelló i del Seminari d'Estudis Feministes de Castelló.

Pilar Dolz, va parlar del pensament de l'època respecte de les dones i de la seua situació social: com vivien, quina educació rebien, quins treballs exercien, quins drets i deures tenien, etc... També dels filòsofs il·lustrats com: Montesquieu, Diderot, D'Allembert, Rousseau, Condorcet i altres, que van escriure molt sobre el col·lectiu de les dones i ens han deixat, en les seues obres, testimoni d'aquesta preocupació seua pel tema femení; alguns d'ells clarament misògins, com Rousseau, altres com Condorcet, s'aproximaven a la línia de les dones que van destacar pels seus escrits feministes.

Entre els anys 1789 i 1795, moltes van ser les dones que van agafar la pluma per redactar els quaderns de queixes (cahiers de doléances) i van prendre la paraula per defensar el dret de les dones a la IGUALTAT, LA LLIBERTAT, LA PROPIETAT, L'EDUCACIÓ, EL TREBALL, EL VOT, etc.... Algunes d'elles, pot ser les més conegudes, (encara que totalment desconegudes, avui dia, per moltes persones) són: Mme. de Bastille, Mlle. Jodin, Etta Palm, Théroigne de Merincourt, Mme. de Bastide, Olympe de Gouges, Mme. Roland, Pauline Léon, Claire Lacombe, dones que van signar els escrits amb el seu nom i cognoms, altres van preferir mantindre's en l'anonimat, com Mme. B.B. d'origen normand (Caux), Mme. La M. de M. L'any 1793, van ser guillotinades tres dones: Marie-Antoinette, Olympe de Gouges i Mme. Roland, a totes tres se les va acusar de conspiradores, pèrfides i monstres, en el Moniteur Universel, apareix el 19 de novembre de 1793, el següent comentari: "Olympe de Gouges, dotada d'una imaginació exaltada, va prendre el seu desvari per una conspiració que li dictava la Natura. Començà desbarrant i acabà fent seu el

Bicentenari de la Revolució Francesa

L'ALTRA MEITAT:

LES DONES

Grup de dones dels Ports

projecte d'aquells éssers pèrfids que pretenien dividir el país; va voler ser home d'estat i pareix com si la llei haguera castigat a la dita conspiradora per haver-se oblidat de quines són les virtuts pròpies del seu sexe". En la Revolució Francesa, la dona tenia dret a ser guillotinata, en canvi, no tenia dret a pujar a la tribuna i fer sentir la seua veu.

Després d'una detallada exposició del tema, Pilar Dolz va llançar unes preguntes en veu alta, per obrir el col·loqui entre les persones assistents a l'acte. Al final es va repartir un dossier que incloïa: els Drets de la Dona i la Ciutadana; el Moniteur Universel; una Cronologia Sumària; i una Bibliografia -molt completa- sobre els escrits i estudis de la participació de les dones, en la Revolució Francesa.

EXPOSICIÓ DE FOTOGRAFIES DE DONES, A VILAFRANCA

L'Associació Grup de dones dels Ports, de Vilafranca, hem organitzat una

EXPOSICIÓ ITINERANT, titulada: "ERASE UNA VEZ... UNA MUJER". Aquesta Exposició l'hem tinguda a Vilafranca del 15 al 30 de Desembre i ha estat ubicada a la Sala d'Exposicions de la Caixa Rural Provincial.

L'Exposició constava de 66 fotografies -en color i també en blanc i negre- enmarcades en bambú. El motiu de les fotografies, eren dones espanyoles conegudes per la seua professió i pel seu treball en el feminisme més actual. Hi havien: advocades, escriptores, pintores, actrius, cantants, periodistes, diputades, euro-diputades, ministres, etc... Alguns noms més coneguts: Cristina Alberdi, Cristina Almeida, Ana Belén, Soledad Becerri, Carlota Bustelo, Dolores Ibarruri "Pasionaria", Concha Velasco, etc...

Les fotografies estan fetes per dos dones -professionals de la fotografia: Susu Bellver i Paca Liceo.

Aquesta Exposició està patrocinada per l'INSTITUT DE LA DONA.

EL CAMP

La inseminació artificial de les gorrines

Com totes les coses, ja ha arribat la tècnica d'inseminació artificial de les truges als Ports. Amb prou de retard estem donant les primeres passes en aquesta nova tècnica. Puix sols podem dir que ja es fa, però no és, ni molt menys, pràctica habitual.

Com totes les innovacions la inseminació és rebuda amb recel pels ramaders i, com és normal davant de qualsevol innovació, sols es veuen els inconvenients.

Encara que les primeres gorrines inseminades en la comarca són les de la SAT Bergantes a través d'un projecte amb la Universitat Politècnica de València. Novament, és la Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat, la que, amb un acord de col·laboració i fent-se soci de la SAT C.I.A.R. (Centre d'Inseminació Artificial de Porcí) de Valderrobres, posa a l'abast de tots els ramaders la possibilitat d'aplicar aquesta tècnica en les seues explotacions.

A pesar dels primers recels de la nova tècnica, creem que, poc a poc, s'imposarà fer aquesta pràctica. Per tal de recolzar la inseminació artificial comentarem els seus avantatges i els seus inconvenients.

Entre els avantatges, tenim:

- Amb un sol mascle es trauen al voltant de 35 dosis setmanals, mentre que amb munta natural sols pot

fer de 4 a 5 salts (cubricions).

- Un sol mascle en inseminació artificial fa la feina de 6-7 mascles amb munta natural.

- Estalvi de molt de pinso per alimentar els mascles.

- Com fan falta pocs mascles, es poden tindre animals d'alta qualificació en prolixitat i índex de conversió.

- En no tindre que portar continuament mascles dins de l'explotació pròpia de cada ramader, s'eviten els naturals contagis que puguen portar aquests animals.

- El ramader pot controlar millor les munes, i sempre sap que la classe de semen que aplique està en condicions (si ho fa correctament) mentre que en munta natural, el mascle encara que munte, pot estar malalt o haver sofert altes temperatures i el seu semen no ser efectiu. En la inseminació artificial en cada extracció de semen del mascle, les dosis es fan en funció de la motilitat dels espermis i per tant cada dosi té els espermis necessaris per fer la cubrició correcta.

Com és lògic, la inseminació artificial també té els seus inconvenients, entre ells destaquem:

- S'ha de tindre un centre d'extracció de semen, on es tenen els mascles altament qualificats i on es

fan totes les proves i dosis.

- Alt cost dels mascles encara que aquest cost, està altament compensat per reduir-se el nombre i per la producció que donaran.

- Muntatge d'un sistema de neveres i personal per distribuir i mantenir les dosis.

- Cost de les dosis que actualment està per les 500 ptes.

Tots aquests inconvenients, tenen fàcil solució, perquè només és necessari tindre una bona organització.

El principal inconvenient està en el maneig de les truges i de l'aplicació del semen. Com és normal, els ramaders actualment no estan capacitats per aplicar esta tècnica. Per tant, és convenient la seva capacitació en la inseminació artificial. Això es pot fer en alguns cursos d'aprenentatge i fent aplicacions poc a poc. Però tenint molt en compte que en iniciar aquesta tècnica s'ha de fer en pla de prova i en poques truges, si no es vol tindre algun fracàs estrepitos. Esperem que el seny dels ramaders faci que en breu temps i pausadament la majoria de les gorrines es cubriquen amb la inseminació artificial encara que elles no ho agraisquen massa.

S.E.A. ELS PORTS

**CAJA RURAL PROVINCIAL
DE CASTELLÓN
Su caja fuerte**

LA BÚSTIA

Com que les crítiques no ens arriben per escrit, no les podem posar. Si voleu critiqueu la revista i us assegurem que transcriurem la crítica íntegrament, proveu-ho.

Ara reproduïm una carta que ens envien des de Traiguera, tot i que explícitament ens diu que no és per a aquesta secció, suposem que tampoc no els sabrà mal que ho fem:

«AU», Revista Comarcal dels Ports
MORELLA

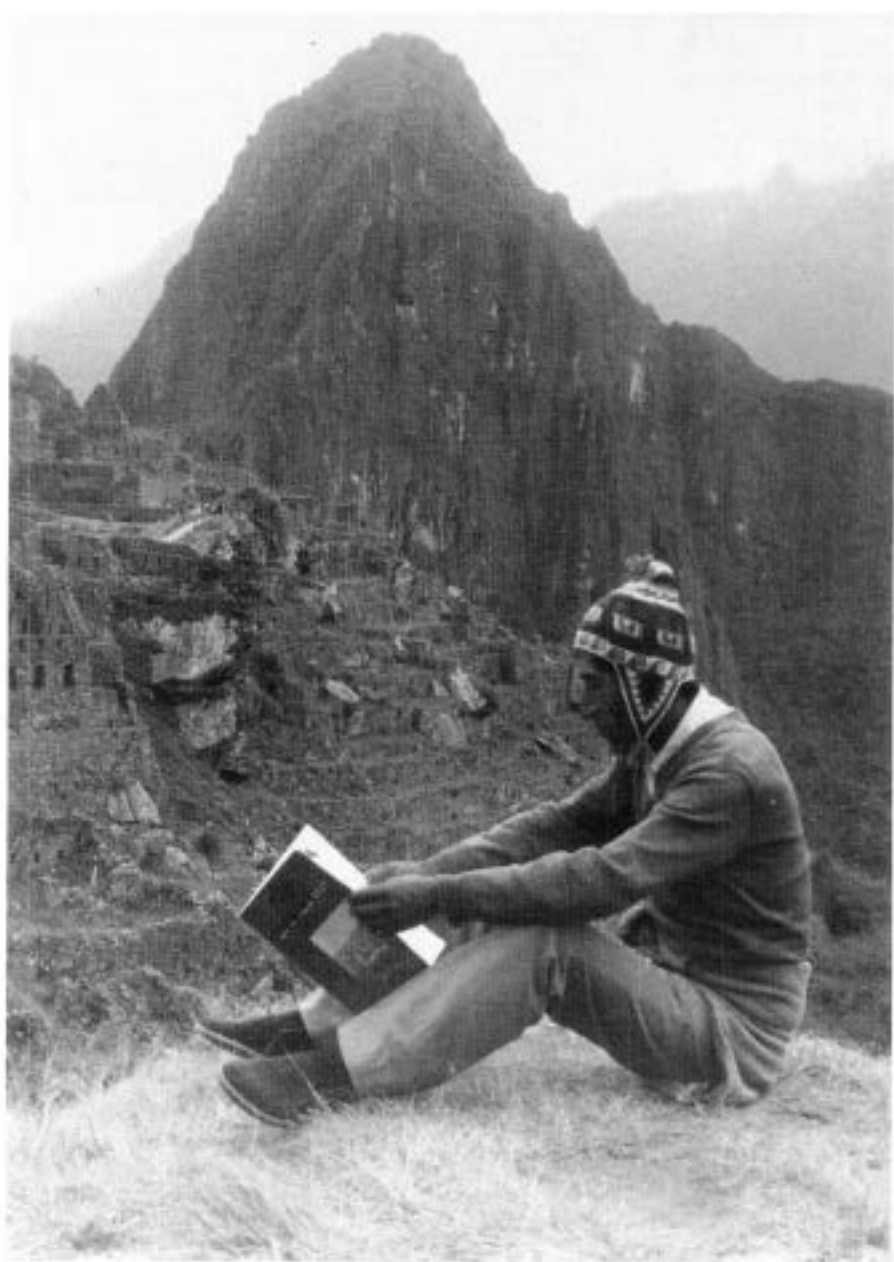
«Estimats amics: Us volem felicitar pels números monogràfics que dediqueu als diferents pobles de la vostra comarca, especialment en allò que pertany als aspectes econòmics i demogràfics que suposen una acurada elaboració. Aquestes lletres, però, no us les dirigim per aparèixer a la vostra «Bústia» de la revista, ni menys a l'Orella Escrivana. Senzillament per dir-vos que amb l'objecte d'exemplar l'àmbit local de la nostra revista i obrir als nostres lectors al coneixement dels pobles veïns, ens hem permès parlar del Forcall recollint d'«AU» dades bàsiques, i si no us sap greu, ho farem properament de Vilafranca... Salutacions».

Daniel Llatje i Baset
Director de la Revista
«TRAIGUERA»
12330 TRAIGUERA
(Baix Maestrat)

Un lector anònim ens ha fet arribar el següent text:

La revista és major d'edat

A la Biblioteca de Catalunya (on se rep per allò del Dipòsit Legal) la revista només està catalogada a un petit catàleg d'un raonament de la Sala de Revistes, el topogràfic dels Països Catalans, per MORELLA. En canvi, al catàleg general, encara no està.

La revista arriba puntualment al Perú. Va pujar al Machu Picchu

Li vaig preguntar a la bibliotecària com ere que estave a un cantó i a l'altre no. Em va respondre que: ja se sap, aquestes revistes, a vegades només treuen un número o dos i esperem a tenir-ne uns quants per catalogar-los. Però no et preocupis, les dec tenir aquí al passadís. Anem a veure que hi ha. En això que em trau els números 9, 10 i 11 i em diu: Veus, només hi ha tres números... Jo, fent-me el tonto: Vaja, quina

llàstima, jo que volia el número tres... Ella: Espera, potser l'estan relligant, dona'm el carnet i t'ho vaig a buscar. Al cap d'una estoneta em va portar un tom perfectament enquadernat de la revista (números 1 al 8). L'únic problema el degueré tenir l'enquadernador a l'intentar relligar els números de diversos tamanys. El comentari va ser: Aviat la catalogarem, ja ha passat de la mitjana...

PAÍS

– El Centre per la Promoció del Patrimoni Cultural dels Ports (CPPCP) ens envia el programa d'actes de commemoració de la Revolució Francesa, que comentem a la secció de «Comarca». L'Associació Cultural i CNL dels Ports saluda la nova entitat i la vol felicitar per l'organització de l'esmentada activitat amb, el desig que en el futur tots puguem col·laborar per una comarca més nostra.

– Ens felicitem el Nadal i l'any nou: Jaume Sendra i Galan, Director General de Mitjans de Comunicació Social, i el Cap del Gabinet d'Ús del Valencià, que a més ens envia un calendari molt bonic.

– Ens arriba el número 9 de CASTELL DE CABRES que conté les seccions que ja vam referenciar anteriorment a la secció de «Publicacions».

– El nº 223 de la revista Bisgargis es fa ressò del monogràfic que la nostra revista va dedicar al Forcall.

– L'Associació Cultural Alambor de Benicarló ens informe puntualment de les seves activitats: El I Concurs de Contes Xavier Arín, sobre ecologia i pacifisme.

– El Museu del Montsià d'Ampostà ens ha tramès:

· Informació d'un cicle de conferències sobre «Temes de Cultura Tradicional».

· Una invitació a la inauguració a l'exposició «Històries d'olors».

· La revista «Informatiu del Museu del Montsià», que entre altres temes tracte els conflictes entre pescadors i agricultors a finals del segle XIX al Delta de l'Ebre, i les relacions entre la Geologia i l'Arqueologia.

– L'Associació Cultural Tossal Gros de les Coves de Vinromà ens envia el seu «Periòdic Local» que tracta temes molt variats.

– L'Ajuntament de Benidorm en fa arribar les bases del VIIè PREMI DE NARRATIVA EN VALENCIÀ «EL GOS I LA TORTUGA» per a estudiants de 3r. de BUP i de COU. El termini de presentació d'originals és fins el 31 de març de 1990, els premis són des de 60.000 pessetes fins a 10.000.

L'escriptor i antropòleg Joan Francesc Mira, que va estudiar la nostra Comarca; va publicar a la revista "El temps" el 8-1-90 aquest assaig que reproduïm a continuació en el llibre *Un estudi d'antropologia social al País Valencià, Vallalta: Miralcamp*, va publicar a la revista "El Temps" el 8-1-90 aquest assaig que reproduïm a continuació:

EL MONARCA, L'ESTAT I LA NACIÓ

Quan el Parlament de Catalunya resolgué, sense massa debat, expressar que "no renunciava" al dret d'autodeterminació, no sabia probablement l'extensió dels efectes, la polèmica i la maregassa que la seua resolució havia de provocar. No era automàticament previsible que els bascos entrarien a roda de manera immediata, discutint només si es quedaven en els mateixos termes ideals del Parlament català, o si baixarien a aplicacions més pràctiques. No era previsible tampoc que forces nacionalistes gallegues o valencianes se sumarien a una iniciativa semblant. Sí que era previsible –però segurament no ho van preveure els diputats catalans, o no amb l'extensió que ha tingut– una violenta reacció en defensa de la "unidad nacional". Hi ha una *angoixa espanyola*, una incertesa de fons, acompanyada d'un sentit ancestral de propietat, que havien d'eixir ne-

cessàriament a la superfície. I han eixit, no cal dir-ho.

* * *

La polseguera que ha aixecat el tema demostra –i amaga– algunes qüestions de fons molt importants: per exemple, el predomini d'una visió de la història segons la qual els estats-nacions (i Espanya en primer lloc) són indiscutibles, immutables i eterns, el bé absolut i font de tota moral i legitimitat. També demostra, però, que Espanya és una realitat/idea indefinida i contradictòria: ¿és una nació la substància i els límits de la qual són coincidents amb l'estat? (i llavors només hi ha una nació espanyola, i dins l'estat *no pot* haver-n'hi cap altra, i les conseqüències són clares), ¿i és una nació que comparteix el mateix estat amb altres nacions? (i llavors, a banda la confusió de noms, ¿quina és la nació espanyola que *no* és catalana, basca, etc., i quines conseqüències es deriven d'una hipotètica relació entre iguals?... ¿o hi ha diferents nacions, però no són iguals?). I finalment demostra que, malgrat tantes hipotètiques contradiccions, i de tan escassa coherència conceptual, la *unidad* –no resolta en la teoria– està perfectament resolta en els fets: fa prop de tres segles que la integritat territorial de l'estat no s'ha trobat ni una sola vegada, ni remotament, amenaçada des de dins (la possibilitat que bascos i catalans van tenir el 1936 era més inaginària que

«Rourera»

Blasco de Alagón, 22 – Tel. 16 03 08

Especialitat en tapes de cuina i mariscs

**CAFETERIA
CERVESERIA**

**MARISQUERIA
FREGIDURIA**

El millor de Ca Rourera, la seua clientela

→
real, o potser ni tan sols imaginària: Azaña o Negrín no eren menys espanyols que Franco). Per tant la por dels espanyols a l'amenaça "separatista" no és una por a un perill efectiu o imminent: és una por profunda i visceral: la por de no poder definir-se *ells* sense els *altres*. La por de "què queda d'Espanya si..."

* * *

Les paraules del rei en l'al·locució de Nadal, fent referència a la unitat d'Espanya (seguides del brindis de Plácido Domingo la nit de cap d'any, amb igual desig), han sorprès, curiosament, qui menys havien de sorprendre: polítics nacionalistes bascos i catalans, estranyament, s'han estranyat pel missatge reial. Quina pensaven, aquestes bones ànimes, que és la missió essencial del rei i de la "institució que representa"? En primer lloc, el rei és el cap de l'estat, de l'estat espanyol definit com a nació espanyola. És impensable, doncs, que el cap de tal estat pense en termes diferents dels de la seua definició substancial. El concepte d'*unidad de la nación* és inseparable de la intuïció que l'encarna i de la persona que la representa i expressa. El monarca no pot acceptar –ni tàcitament– un principi (com el de l'autodeterminació) radicalment incompatible amb la seua pròpia raó de ser com un monarca. Ser rei d'Espanya no és com ser emperador d'Àustria-Hongria o d'altres monarquies plurinacionals històriques: ser rei d'Espanya, i més i sobretot des del primer rei Borbó, és ser monarca d'un estat-nació producte de la mateixa monarquia. Ni el rei pot parlar ni pensar diferent de com pensa i parla, ni la Constitució pot ser en substància diferent de com és ni la missió essencial de l'Exèrcit –la integritat d'Espanya– pot ser diferent de la que és, ni la Guàrdia Civil, ni el Tribunal Constitucional, ni el govern de l'estat, ni els partits espanyols, ni la premsa espanyola, ni els intel·lectuals espanyols, poden ser ni actuar de manera diferent de com són o actuen. Per damunt de tot són espanyols, i pensen, parlen i obren en

conseqüència. Estranyar-se'n, és simple ingenuïtat.

* * *

La ratlla divisòria, en aquest punt, és molt clara. Davant el fantasma de la idea (que no ha estat res més que això) de l'autodeterminació, la reacció *espanyola* ha estat unànim: tots a una, sense fissures, del rei a l'últim gasetiller de diari de províncies, passant per la portaveu del govern, ministres, governadors civils, Fraga i *El País*. No hi ha dreta i esquerra, ni govern i oposició: hi ha coses, *una cosa*, que estan per damunt de tot això. I no és qüestió tampoc de lloc de naixement, sinó d'espai d'adscripció: Per a Benegas parlar d'autodeterminació és intolerable. Per a Jauregui és una pèrdua de temps (¿tant de temps es perd a dir només "d'acord"?), per a Obiols és una maniobra de distracció del pujolisme, per a Lerma (només en aquest tema es va mostrar irritat, alterat en un col·loqui per TVV) és una cosa que fa riure. Per als partits nacionalistes, però –nacionalistes de les *altres* nacions–, no és cosa de distracció ni de riure: simplement *no es pot ser* nacionalista, ni tan sols "moderat", i acceptar com a principi inalterable la dependència desigual, la subordinació en termes d'inferioritat de la pròpia nació. Una cosa és acceptar, i de bona gana, la integració en organismes supranacionals, la interdependència i la superació de les fronteres. Una altra de molt diferent acceptar (sense ni tan sols fer-hi reserves de principi) la inclusió en una nació-estat que no és la pròpia, l'absència d'un dret igual per a la pròpia nació, i el tancament dins les fronteres de sobirania d'un estat que no és el que la pròpia nació ha format. Confondre una situació amb l'altra ("¿ahora que vamos a la unión europea, esos retrógrados catalanes hablan de separación?") són ganes de voler confondre. Però mentre es mantinga –i es manté– la confusió entre Espanya-estat i Espanya-nació, totes les confusions són possibles. Per exemple, confondre la lleialtat política a l'estat espanyol amb la difelitat ideològica i

moral a la nació espanyola. I aquesta mena de fidelitat sí que és incompatible amb la fidelitat a una altra nació, basca o catalana per exemple.

Com són incompatibles els nacionalismes respectius. Com el rei pot ser –és, i segurament ha de ser– un nacionalista espanyol, i no pot ser un nacionalista català.

* * *

La qüestió està en la perspectiva. Si l'estat de fronteres sagrades ha de ser el bé suprem, superior a les nacions i als pobles. Si tenia raó José Antonio Primo de Rivera quan deia que encara que tots els catalans volgueren, i tots els espanyols acceptaren, la separació de Catalunya, això seria un defecte de "lesa divinitat" perquè Espanya estava "en la mente de Dios desde toda la eternidad". Si la història es va congelar per a sempre el 1707-1714 (¿i Gibraltar?). Si no hi ha més futur possible, per a les nacions i la forma dels estats, que la prolongació del present fins a la consumació del temps. Si tot això és així, no hi ha res a dir. Anem fent l'Europa dels gelosos Estats Sobirans, anem parlant d'autonomies regionals i de "la rica variedad de España", i donem-los la raó a Jauregui i a Lerma: és una pèrdua de temps, i és cosa de riure. Però si pensem que nacions i els pobles valen més que els estats (¿no n'hem vist, d'això, alguna prova gloriosa, aquest any de 1989?). Si pensem que és lícit imaginar, per a Europa i per als vells pobles d'Europa, un futur diferent del que han marcat les monarquies i les dinasties (i les repúbliques que n'han recollit l'herència en forma de fronteres i poder). Si pensem que els pobles, i no només els estats, són subjectes de dret. Si pensem que la història és dinàmica, imprevisible i oberta a totes les possibilitats. Si pensem tot això, com a mínim que no vulguen obligar-nos que renunciem fins i tot a imaginar algun d'aquests futurs possibles. Perquè no hi ha cap autoritat suprema, ni la del rei, que tinga poder sobre el futur d'un poble.

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

Recuperem el nostre patrimoni

Autor: Julià Pastor i Aguilar

Dansa d'arts i oficis

Dansa del Gremi d'arts i oficis que es balla a les festes del Sexenni a Morella.

La descripció d'esta dansa es base en fotografies, videos, records de l'autor i els testimonis dels Srs. Àngel Messeguer, Josep Gasulla (Fusteret), Joan Josep Ripollès (Cadirer) i Manuel Messeguer. Els dos últims són els mestres actuals de la dansa.

DANSANTS: Vuit xiquets, disposats en dos fileres paral·leles de quatre. Es procure que a les dos files els xiquets vagen de davant a darrere seguint disminució d'alçada, de forma que el més alt vage el primer i el més menut l'últim.

VESTUARI: Casaca groga fins a baix del maluc. A l'esquena porte tres plec en forma de pala. Entre plec i plec va una tira blava d'un dit d'ample, de dalt a baix. Davant, dos pales, una a cada costat de la botonadura, la qual forme a la part superior esquerra una solapa també de color blau.

El coll de la casaca va adornat amb un volantet blau d'uns tres dits d'amplària, el frunzit del qual forme també pales i a cosa d'un cm. de la vora superior, o sigui del coll, porte un galonet dorat d'un cm. d'ample. Eixint de la vora del coll va frunzida una randa blanca d'uns tres cm. La màniga arribe fins al colze i va guarnida per la vora amb una tira blava igual que les del cos amb el mateix galó dorat i randa que al coll. La casaca va cenyida a la cintura amb un cinturó blau sense cap adorn.

Pantalons blaus fins al genoll amb el galó dorat que va per la vora de baix i per la costura exterior del camal.

Calces blanques.

Espardenyes blaves de veta que va trenada a la cama i nugada baix del genoll.

Al cap porten una diadema (coroneta) de metall dorat. La part de davant en forma triangular amb els dibuixos calats. La diadema porte una rosa enganxada al recte de

l'orella, al cantó dret si són els dansants de la mà dreta i al cantó esquerre si són els dansants de la mà esquerra.

PAS DE LA DANSA: El típic de totes les danses a ritme de 3/4. El moviment consisteix a moure els peus, de davant a darrere, quasi arrossegant-los per en terra de manera que els colps rítmics del tabal coincidisquen amb la posició avançada dels peus. S'escomence pel dret (primer temps), després l'esquerre seguit del dret (segon temps) i l'esquerre (tercer temps). Cal procurar que el peu que no toque en terra estigues alt, sobretot el peu esquerre en l'acabament de cada compàs.

MÚSICA: S'interprete amb dolçaines i tabal. Existeixen tres tocatetes de la dansa. Una que correspon a la modalitat dels arets. Una altra per a la pantomima dels oficis i una tercera per a la modalitat dels bastonets. Es transcriuen a continuació en els tons de Re o de Sol, tal com ara es toquen.

Hi ha una versió escrita de la cançoneta dels bastonets a la pàg. 257 del Vol. IX dels *Quaderns de música folklòrica valenciana* de 1951, editat per l'Institut valencià de musicologia. També està la versió gravada en el Vol. VII de la Fonoteca de materials de la Generalitat Valenciana: MORELLA, tocs tradicionals de dolçaina.

Els Arets

Modalitats de la dansa

ELS ARETS

Cada dansant porte un aret agarrat per les dos puntes i el fa menegar a una mà i a l'altra al ritme del tabal. L'aret es manté vertical i es fa moure a un cantó i a l'altre (com si rodare) al mateix ritme del moviment dels peus. Este moviment s'aconsegueix baixant el braç corresponent al peu que està en terra i alçant el braç contrari, mantenint sempre l'aret ben dret. Els arets van florats de tul o gasa blancs i cada 10 o 12 cm. va un llacet de veta, de color, nugat ben preto. De cada llacet penge un cascabellet.

En aquest tipus de coreografia els xiquets avancen o fan els caragols. De caragols n'hi ha cinc:

Caragol primer: El dansant primer de cada fila done la volta cap a rere per la part de fora de la formació. Els altres segueixen. Continuen fins al final i es situen darrere de l'últim. En haver donat una volta la formació torne a quedar com al principi. (Fig. 1)

Caragol segon: Segueix el mateix esquema que l'anterior, però la volta es fa anant per la part de dins de la formació. (Fig. 2)

Caragol tercer: Es balle de forma pareguda als anteriors, però es rode per la mateixa mà, o bé les dos files per la mà dreta o les dos per l'esquerra. Això vol dir que una fila fa el caragol per la part de dins de la formació i l'altra per la part de fora. (Fig. 3)

Caragol quart: En este caragol cada parella fa sola tota l'evolució. Tots ho fan igual. Cada parella va passant els altres dansants, eixint i entrant de la formació fins arribar al final on es queden arrengrerats. La forma és la següent: la parella que està davant passe per la part de fora dels següents, per la part de dins dels que estan a continuació i per la part de fora dels que estan els últims. Se situen a l'últim lloc i a continuació fa lo mateix la parella que ara ha quedat primera. I, aixina, fins que hagen passat les quatre. (Fig. 4)

Caragol cinquè: La primera parella fa un arc amb els arets i es queden de cara en avant. El dansant de la dreta assolte la mà dreta i allargue el cereolet amb l'esquerra. El dansant de l'esquerra assolte la mà esquerra i allargue l'aret amb la dreta. El pont es fa amb els dos

Els Oficis

Musical score for 'Els Oficis' in 4/4 time. It features a melody in the treble clef and a bass line in the bass clef. The bass line is labeled 'Tabal' and consists of a series of rhythmic patterns. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The score is divided into four systems, each with a treble and bass staff.

Els Bastonets

Musical score for 'Els Bastonets' in 4/4 time. It features a melody in the treble clef and a bass line in the bass clef. The bass line is labeled 'TABAL'. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The score is divided into four systems, each with a treble and bass staff. Circled numbers (1-5) are placed above the notes in the treble staff, indicating specific rhythmic patterns or accents.

arets aguantats pels dansants amb la mà que done dins de la formació. L'altra mà la posen a la cintura. A continuació els altres dansants passen, un per un, per davall de l'arc i tornen al seu lloc cadascú pel seu cantó. L'ordre de passada és com s'explique a continuació: per ordre de parelles i passant primer el del cantó esquerre de cada parella. (Fig. 5)

ELS OFICIS

Els dansants avancen amb la mateixa formació de les dos files paral·leles. Cadascú porte diferents aïnes de l'ofici que represente. La disposició l'últim sexenni era de la forma següent: a la fila de l'esquerra anava primer l'impremer, a continuació, i per orde, el fuster, el teixidor i el sastre. A la fila de la dreta anava primer el ferrer i a continuació el sabater, el cadirer i l'obrer en últim lloc. Esta disposició no obeeix a cap norma fixa ni orde preestablert.

Per avançar es fa al pas de la dansa. Les mans, amb els atifells de l'ofici, les porten a la cintura en posició lleugerament avançada.

Quan el director de la dansa avise, es posen en filera mirant tots al cantó esquerre. La distribució de la fila es fa seguint l'orde de les parelles i dins de cada parella sempre primer el que està a l'esquerra. (Sempre mane el de l'esquerra -com solen dir els assajadors). (Fig. 6). Una volta es troben aixina, al punt que sone la dolçaina posen el genoll dret en terra i l'altra cama en angle recte (posició de genuflexió senzilla) i fan la representació de l'ofici amb els atifells que porten a les mans. Quan s'acabe la cançonet, el tabal fa uns compassos de dansa i els xiquets -ballant, ballant i sense perdre la línia-, giren sobre ells mateixos per situar-se de cara a l'altra mà on es torne a repetir la representació.

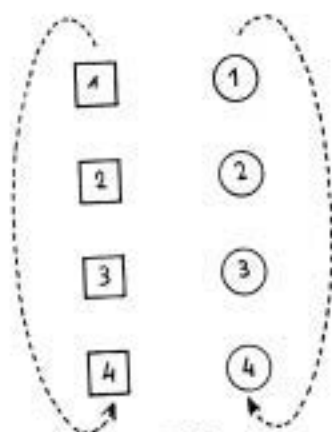

FIG. 1

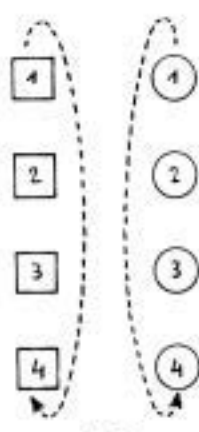

FIG. 2

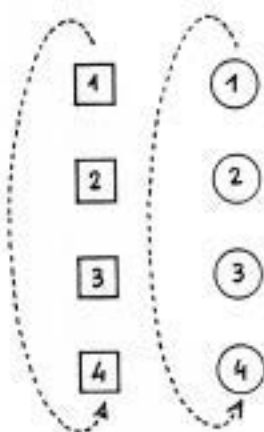

FIG. 3

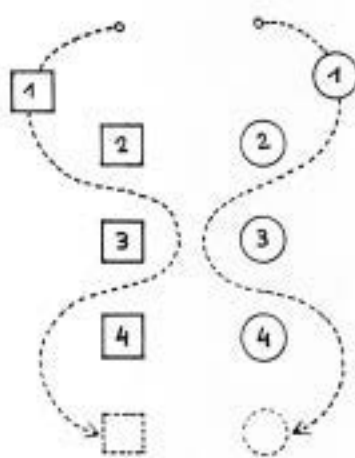
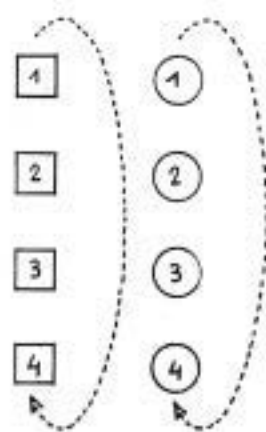

FIG. 4

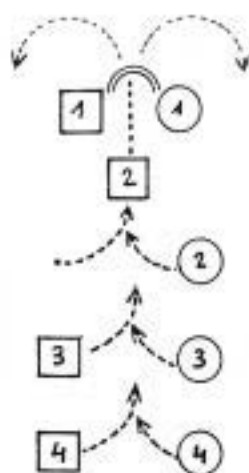

FIG. 5

FIG. 6

Agencia
RENAULT

TALLERES HONORIO

Hostal Nou, s/n

Teléfono 16 01 91 MORELLA

A continuació es detallen els instruments que porte cadascun dels dansants i l'acció que simulen.

Imprenter: porte una caixeta de lletres i simule la composició d'un text.

Fuster: porte una serra i una fusteta i fa vore que serre.

Teixidor: porte una llançadora i la fa passar per davall de la cama esquerra simulant el pas pel teler.

Sastre: porte un tros de roba i una agulla i simule els moviments de cosir. De tant en tant fa vore que es punxe el dit.

Ferrer: porte un martellet menut i una enclusa menuda i pegue colpets amb el martell a l'enclusa a ritme de la cançó.

Sabater: porte una sabata a mig fer i represente que l'acabe de cosir. És molt important fer les carasses necessàries i traure la llengua quan s'estire el punt.

Cadrièr: porte una cadireta menuda mig encordada de boga i fa com si l'encordare.

Obrer: porte una paleta i un tros de tellís i pegue amb la paleta al tellís al ritme de la cançoneta.

Cal remarcar que fins l'any 1952, any de Sexenni, eixie l'ofici de la carda de la llana i va ser substituït per la impremta, eixe mateix any, que va eixir a la dansa el Sr. Fidel Carceller.

Antigament es fee la representació dels oficis a les quatre mans. I

els dansants, cada vegada que canviaven d'orientació, anaven fent girar la línia procurant que no es perguere la rectitud.

ELS BASTONETS

Els xiquets porten un bastonet a cada mà. Les mans a la cintura, un poquet avançades i els bastonets de cara cap avant i una miqueta inclinats cap avall.

Per ballar es posen les files encarades sense perdre la formació i s'aproximen el que fage falta per poder arribar a picar amb els bastonets. Els colps són els descrits a continuació i s'executen de la forma com figuren a la partitura de la cançoneta.

1.- Colp davant, a nivell de la cintura. El bastó dret sobre l'esquerra.

2.- Colp amb els dos bastonets davall de la cama dreta, alçant la cama.

3.- Colp amb el bastonet de la dreta al bastonet del de davant, mantenint el bastonet de la mà esquerra a nivell de la cintura.

4.- Colp davall de la cama esquerra, alçant la cama.

5.- Colp amb els dos bastonets alhora amb els de la parella de davant a l'alçada del cap. Un dels dansants es quede amb els bastonets verticals prou junts i l'altre pegue per fora.

Quan la música agarre el ritme

d'havanera (carall, Caparres!) els dansants es posen de cara en avant i van avançant aprofitant els cops baix de les cames dreta i esquerra fins que s'acabe la cançoneta. En arribar a aquest punt el tabal canvie de ritme i es torne al ritme de dansa.

CURIOSITATS PEDAGÒGIQUES

Per tal que els xiquets se'n recordaren de les tonadetes de la dansa els posaven lletra. Algunes de les lletres les posem a continuació.

Carall, Caparres! (ter)

Què gord estàs.

Si no t'aprimes (ter)

te moriràs.

"Me gusta el vino (ter)

y el moscatel.

También las chicas (ter)

que bailan bien."

"Me gustan todas (ter)

en general.

Pero esa rubia (ter)

me gusta más."

Carall, Don Pepe (ter)

Què xicotet.

Porte patilles (ter)

i bigotet.

"Chiquilla no digas eso,

tu padre me va a pegar,

Y a mí no me pega nadie

porque digo la verdad."

Don Pepe fa arròs amb ceba,

la seua dona no en vol.

Don Pepe la tire en terra

i li pegue tot lo que vol.

Telèfons:

16 00 08 i 16 01 25

(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2

MORELLA (Castelló)

Carnisseria MANERO

*Especialitat en
embotits casolans*

C/ Sant Joaquim, 16

Tel. 18 10 65

CINCTORRES

ORELLA ESCRIVANA

Els pins i la seca

Està molt clar que la malaltia dels pins és per la seca que patim esta tardor i hivern a la comarca; res de tèrmiques ni més romanços: ara ja no es moren tants de pins, se'n moren més!

La seu del PSOE de Morella passarà a ser Administració de Loteria

Això vaig sentir passejant per la plaça, perquè diu que ja que tenen més sort en loteria que en els vots... s'han d'aprofitar les qualitats!

L'Ajuntament de Morella Doctor «Honoris Causa» en Filosofia de la Informació

La Comissió de Govern de l'Ajuntament ha merescut ser distingida per la seua brillant filosofia de la informació en decidir l'11 d'octubre de 1989 que la revista d'informació local *Morella* «...haurie de ser exclusivament per tractar afers municipals, portant als veïns informació precisa de les actuacions municipals que puguen ser del seu interès. Per la qual cosa proposa que en l'esmentada revista desapareguen els fulls dels Grups Polítics».

El refinat raonament implícit pel qual s'arriba a la conclusió que la informació que donarà una revista d'un Ajuntament format per partits polítics, que decideix sobre els temes (que tots, no ens enganyem, tots) són polítics, que està dirigida i escrita per un regidor d'un altre Ajuntament del mateix partit polític que la comissió de govern, donarà una informació que NO serà política, ha merescut els elogis de totes les facultats de Ciències de la Informació.

...Com a mostra un botó

L'apoliticisme de la revista ha quedat manifestat en donar, en tota la segona pàgina, la notícia que una persona de Morella ha estat elegida diputat del PP per la circumscripció de Barcelona. «Tema municipal que porte als veïns informació precisa de les actuacions municipals», i a més apolític.

L'acompanyament gràfic de la més immediata actualitat: una foto amb Tarradellas. *Chapeau!*

Amb el Nadal, que tot són cançons i romanços, ja he sentit 2 poemes per als Pelegrins, que vos transcrib literalment:

Morellanos que triunfan

«EL DIPUTADO MORAL» (o la moral del diputado)

*Estemos donde estemos
pensemos como pensemos
ya tenemos un paissanano
en el palassio los diputados.*

*Amante de nuestra «cultura»
volcado por su «patria chica»
nos dirige una misiva
en un fino castenallo.*

*«Si me votan las colonias,
os doy palabra de honor
que resaré una oración
a la virgen de Vallivana.*

*Mi entrega será absoluta,
y cuando venga la marquesa
la haré llorar por la tele
en el espasio de sobremessa».*

*Es don Manuel un diputado como
/hay pocos:
se passa el día en las tribunas del
/Congreso
y sólo piensa después de ser electo,
que lo nombre Morella hijo
/predilecto.*

*Manuel, Manuel, Manuel
has de saber
que ací a Morella
tan mos se'n fot
vore't a la tribuna del Congrès
com pujant pel carrer el Pes.*

*T'agraïm el compromís
de defendre la teua terra,
però d'un farol tan gros
ningú s'espere gran cosa.*

*Visca Sant Roc, Sant Jordi,
la Moreneta
i la nostra Vallivaneta.*

Morellanos que no triunfan

*Els pobres jubilats,
que ja són la majoria,
s'han quedat ben escaldats
en sentir la que els vindria.*

*Cinc per cent de les pensions,
fet i fet: dos mil pessetes,
que en pagar contribucions
se'ls n'aniran sanceretes.*

*I si això no fore prou
han apujat fora mida
les basures, la televisió
i els arbitris de la vila.*

*Els que van votar popular
per estaviar unes perretes,
ara que ja tenen el vot
els envien a fer punyetes.*

*Pals pobres vells de Morella
tot puge menos la paga,
i només els quede la sort
del bingo de ca Ciurana.*

Visca Sant Roc i la sort!

La llibertat d'expressió i l'arbre que no deixa vore el bosc

La revista de l'oposició de Morella es queixe, amb tota la raó del món, de que ja no els deixen ni escriure «la fulla» (igual ere per una adequació gramatical i han pensat que ja ho farien a les dels arbres). Han apel·lat a la llibertat d'expressió escrita, la llàstima és que no utilitzen la mateixa energia per criticar la dels mitjans audiovisuals: no se'ls ha sentit dir ni una paraula sobre la TV3; en canvi, sobre la discussió de les idees, quan són oposades a les seues, com ara l'autodeterminació, parlen pels descosits dient que d'això no es podie parlar: molta llibertat la seua...

La plaça canviarà de nom

No us penseu que és que l'Ajuntament els posarà en valencià, això ni el dia dels Innocents us ho haurieu de creure, sinó que adequant-se a la nova propietat de cases, li donaran el nom del nou propietari.

PUBLICACIONS

Marc Botxenski, suposo...

Botxenski i companyia, J. M. Fonalleras.

Edit. Empúries. Barcelona, abril 1988

* * *

En aquest número havia decidit parlar-vos de **Cant de joventut**, el recull de contes que Montserrat Roig va publicar el propassat mes d'octubre. Pensava referir-me, si més no de passada, a les seues novel·les anteriors, a la concepció del conte de l'escriptora barcelonina i sobretot a "Mar" i a "Abans que no mereixi l'oblit", els dos contes més llargs i treballats del recull i, al meu parer, els millors. Tanmateix mentre esperava el moment per seure davant la màquina vaig començar a llegir **Botxenski i companyia** d'en Fonalleras i confesso que m'ha captivat.

Fa mesos que sentia certa curiositat. Em cridava molt l'atenció el fet que tothom en parlara, i (el que resulta més sorprenent) que tothom en parlara bé, molt bé.

Josep Maria Fonalleras va nàixer a Girona l'any 1959 (és, pertant, això que se'n diu un "jove valor") i abans del felicitós descobriment de Botxenski havia publicat **El rei del Mambo**, un recull de contes amb el qual guanyà el Premi Josep Manuel Casero de Narrativa curta; i **Un sofà a la riba**, recull d'articles publicats a "Punt Diari". En alguna entrevista recent ha explicat que les bases de la seua "carrera literària" són: l'afició als boleros i als tangos de la mare i la debilitat per l'humor britànic del pare. És confessa, a més, gran admirador de J.D. Salinger.

Què, qui és Botxenski? No sabria dir-ho amb seguretat. De vegades, un especialista en règims, d'altres un mafiós propietari de bars i casinos, embolicat en tota classe de negocis bruts; encara que també, un especialista en dinosaures, el propietari de diverses atraccions de fira, un hipochondriac, i un soldat francès durant la Segona Guerra Mundial. Això almenys és el que ens relaten els seus amics i enemics (la "compa-

nyia") perquè Botxenski mai no diu res directament, es limita a aparèixer i desaparèixer en les històries dels altres, amb papers secundaris o principals, segons els casos.

Penso que allò que més atrau del llibre és:

1. L'humor (no sabria dir si britànic o no) que recorre les seues pàgines.

2. Les situacions d'allò més absurdes que planteja.

3. La presència, tan original i hàbil, del camaleònic Botxenski (un encert indubtable).

4. La llúida llengua que sustenta les històries.

Els primers contes (n'hi ha 19 en total) són com un descobriment que (ho deia en començar) et captiva, després, a mida que avança la lectura, potser t'hi vas acostumant.

Unes històries, en fi, que us agradarà haver llegit...

Pilar Alfonso

Bromerada (1)

Edicions BROMERA. Alzira (Ribera Alta).

* * *

No us penseu que el fet que dalt d'aquestes primeres línies no aparegue el títol de cap llibre és alguna errada d'impremta. No. Avui no vull parlar d'un llibre en concret. En realitat fa temps que tenia la temptació de dedicar aquest espai a l'editorial BROMERA, l'única editorial comarcal del País Valencià, la qual, a més a més, funciona amb un èxit notable.

Nascuda a Alzira, BROMERA defini, de bon començament, el seu mercat a partir de dues coordenades: el públic (majoritàriament alumnes dels centres d'ensenyament mitjà) i el camp d'actuació (comarques centrals del P.V. i València ciutat).

Els primers títols dels que vaig tenir notícia, fa quasi quatre anys, foren l'**Antologia de narrativa valenciana** (1900-1939) i **L'últim roder** de Josep Franco, tots dos inclosos en la col·lecció "Els Nostres Autors". Després han anat apareixent diferents títols (no cal citar-los tots) fins arribar a **Rosa Vermell, detec-**

tiva privada de J. L. Seguí publicat fa només unes setmanes. Jo, però, en recordo especialment un, **Barroca mort** de Vicent Josep Escartí que inclou dues narracions històriques situades a la València del sis-cents d'allò més grates de llegir.

Encara que BROMERA té també col·leccions de poesia i teatre, així com una dedicada als estudis socio-lingüístics, avui em referiré només a la narrativa.

A més de la ja mencionada, cal que parlem d'unes altres tres col·leccions: "A la lluna de València", "Espurna" i "Eclèctica". La primera ens presenta en català els clàssics de la literatura universal per a jòvens: Jules Verne, A. Conan Doyle, Henry James, E. Allan Poe... A hores d'ara podem triar ja entre quasi una dotzena de títols. A mi, per exemple, m'agrada moltíssim **El diable de la botella** d'Stevenson.

"A la lluna de València" (Com "Els Nostres Autors") va dirigida molt especialment al públic juvenil i més en concret a l'ensenyament per això inclou introducció, glossari i unes propostes de treball.

Dins "Espurna" s'han publicat de moment tres obres: **Diari d'un jove maniàtic** d'Aidan Macfarlane i Ann McPherson, que ha estat un rotund èxit internacional i és, penso, molt interessant per als adolescents; **El supervivent** de Barry Faville (confesso que no l'he llegida encara) i **El misteriós punyal del pirata** de Joan Pla, un autor-Gregal fins ara, que amb aquesta novel·leta s'incorpora a la col·lecció juvenil de Bromera.

En "Eclèctica" ha publicat **Maigret i el ministre** del recentment desaparegut Georges Simenon i ha anunciat l'imminent aparició de tres nous títols.

Si hem dit que són llibres adreçats, en principi, als jòvens, cal considerar-los també (per la seua extensió i grau de dificultat) molt aptes per iniciar-se en la lectura continuada en català; un bon exercici, en fi, per llançar-se i, a través d'alguna d'aquestes novel·les, quedar engansat en la lectura. ¿Per què no ha de poder BROMERA, des de les comarques centrals del País, arribar fins els Ports?

Pilar Alfonso

(1) Segons el DCVB, "Gran quantitat de bromera".

Vallivana (IV)

Poc a poc la son van anar fonent tots els pensaments d'aquella nit tan nostàlgica.

El ruidó fort del despertador va sobresaltar a Vallivana que, en aquell precís moment, estava en el més profund dels somnis.

Mig lleganyosa i molt mandrosa preparava l'esmorzar de l'home que, minuts després se n'aniria a treballar.

Mentre ella li feia l'entrepà, el foc de butà de la cuina escalfava la llet.

Quan el tassó de sopes amb llet estava a la taula i l'entrepà ben embolicat, va entrar l'home al menjador, es va arrimar al balcó i, a través dels vidres, va mirar el cel que, a aquella hora del matí estava una mica enfosquit. Segurament aquell dia més del compte, ja que va dir convençut:

- Pareix que està una mica núvol. Encara has de vore com plou!

Vallivana l'escoltava asseguda a una cadira, prenent una tassa de llet ben calenta. Mentre l'home li parlava, ella acariciava la tassa amb les seues mans.

- No et vaig sentir anit. Què vas pujar molt tard?

- No, no ere massa tard, però tu ja dormies -va contestar ella-.

Vallivana encara conservava l'expressió trista de la nit passada, però el seu home no se'n va adonar ja que, encara que la tenie davant, apenes si la mirava.

Quan l'home va marxar, ella se'n va anar al llit per aprofitar l'escalfor un ratet més.

- Si no m'alço, m'adormiré i els xics faran tard al col·legi.

Fent un gran esforç, va eixir del llit i es va posar una altra vegada la bata de *guatín*. Aquella bata que feia tants anys que tenie, aquella bata que havia segut durament criticada per la seua filla i que havia rebut qualificatius com "anticuada", "de l'any de la picor" i vés a saber quants més. Malgrat tot això, Vallivana encara la conservava i se la posava.

Poc temps després pujava cap a les habitacions a despertar els seus fills. Va entrar i suaument els va recordar que ja ere hora d'alçar-se.

Van passar uns minuts i en vore que ningú més que ella es movie per la casa,

va decidir pujar una altra volta. Esta vegada va ser molt més dura. Va obrir les finestres i va deixar que la llum entrara pels vidres omplint tot l'espai. Enmig de les quixes dels fills, va desaparèixer cap a la cuina a preparar uns segons esmorzars.

Quan els xics prenién el cafè amb llet, ella els mirava tendrament bebent una segona tassa de llet. A aquella hora del matí, i més sent un dilluns, no hi havia discussions; només un silenci *peretós* que a Vallivana li agradava apreciar.

Minuts després, Vallivana es va quedar sola i va començar a moure's com una automàta fent tot allò que cada dia feia.

Va reptar la taula, va rentar les tasses, es va assomar al balcó i va vore que el cel s'anava aclarint.

Avui no plourie com havia pronosticat l'home -es va dir. Per tant, va desfer els llits i va posar la rentadora.

De repent, es va sentir cansada. No tenie ganes de baixar a agranar el carrer, com cada dia feia.

- Per un dia no passe res. A més fa fred -va dir excusant-se-.

Va agarrar una cadira i es va assentar. Va fer un parell de badalls i mirant com donava voltes la roba dins la rentadora, se'n feia creus.

- Quin gran invent havia segut la rentadora -pensava Vallivana agraint al progrés aquell gran descobriment.

Li van vindre a la memòria un munt de records. El cel ras de l'hivern i l'aigua freda dels *llavadors*, on ella i sa mare havien ficat tantes vegades les mans.

La imatge dels *povals*, la tina i aquelles mans enrogides i plenes de prunyons de l'aiguèla Panxera que rentava *pa* d'altres, ere una prova indubtable de la duresa d'un temps passat.

Sempre que Vallivana baixava als *llavadors* la Panxera estava allí rentant, tant fore hivern com estiu. Passava més hores allí que a sa casa. Per això feia estrany vore-la pel carrer, quan anava a comprar, amb un cabàs i no amb una tina baix del braç.

Quan els llençols ja estaven rentats i abans d'estendre'ls, a Vallivana li agradava passar-los per aigua i blavet, com antigament feia sa mare.

- Ara que, el blavet actual no és com el d'abans, ni de bon tros, *pos* no hi ha poca diferència! -afirmava categòricament.

Vallivana ara solie anar als *llavadors*, però només quan feia bon temps, a la primavera i a l'estiu. Li agradava anar-hi. A més allí s'enterava d'històries i sòries; a vegades, tot s'ha de dir, també d'algunes troles.

Ella que eixie poc a passejar amb l'home i els fills, ella que anava poc a la perruqueria, ella que no tenie massa llocs on anar ni massa gent amb qui xurrar, agràtie les converses quotidianes que la plaça o els *llavadors* li porporcionaven.

Abans havia segut diferent -pensava ella- ja que els xiquets eren menuts i encara que, passaven moltes hores a l'escola i al carrer jugant, estaven molt més a casa que no ara. I Vallivana -recordava orgullosa- els havia pogut donar tot allò que, per desgràcia, els seus pares no li van poder donar: temps i dedicació.

A més, quan els xiquets ja estaven crescutets, el pare de Vallivana, que des de la mort de la seua dona vivie amb ells, es va retirar. Com ere un home poc eixidor, passava moltes hores a casa i es feia companyia l'un a l'altre.

Vallivana tenie un gran afecte per son pare. Encara que les relacions entre pares i fills, en aquell temps de postguerra, havien segut fredes, el temps les havia suavitzat molt; i el respecte d'un temps passat, havia deixat pas a un profund afecte.

Molt sovint, son pare li explicava històries de la seua infància, dels anys de la guerra i de la misèria, del treball i de la forta soledat dels vells; encara que ell es sentie tot un privilegiat per poder estar amb la seua filla.

Vallivana coneixie totes eixes històries amb pèls i senyals. Les havia escoltat tantes vegades... Però deixava que son pare les repetire. Al capdavall -pensava ella- de què pot parlar un home vell sinó del seu passat. Ere llei de vida.

Nati

(Continuarà)

El nostre passat

750 Aniversari de la Carta de Població de Vilafranca (1239-1989)

El 7 de febrer de 1239 amb la concessió per Blasco d'Alagó de la Carta de Població del Riu de les Truites (Vilafranca), a fur de Saragossa, finia l'atorgament de les cartes pobles pel magnat aragonès als diferents pobladors dels nous llocs guanyats en la conquesta d'aquestes terres del nord valencià.

Sense insistir ni aprofundir, per motius obvis i d'espai, com és preceptiu en aquests casos, analitzar les característiques del document (estudi extern i intern, devenir històric, text, comentaris crítics i textuals) —excel·lentment tractades per l'historiador local Josep Monferrer a **Vilafranca, una Vila Reial d'els Ports** (1989) (1)—, tot seguit, com a testimoni de tan magna efemèrides de la qual ara es commemora el 750è. Aniversari, considerem aquest dia com la data més indicada per donar a conèixer als curiosos interessats i a les generacions més joves i presentar la transcripció íntegra de la carta fundacional vilafranquina segons la recent versió que acaba d'editar el jove competent i documentat investigador de la terra, P.E. Barreda, en un laudabilíssim treball (2), la qual fou publicada per primera vegada per Manuel Ferrandis Irlés al 1932 (3) —basant-se en una còpia de la col·lecció Melià del text original escrit en pergami, de 35 x 24 cm., el qual portava un segell de cera penjant que representava el blasó de don Blasco, constituït per sis besants d'atzur sobre camp d'argent (4)—.

CARTA DE POBLACIÓ DEL RIU DE LES TRUITES (VILAFRANCA)

«Sia notori a tothom que nos, Balasc d'Alagó, per nos i per tots els nostres successors, amb aquesta present escriptura per a sempre

valedora, us donem a vos, Marc de Villarlongo, i a vos Garcia Navarro per a poblar, una certa heretat nostra que és al terme de Culla, la qual heretat es diu el Riu de les Truites, a la qual heretat o població aquests tèrmens i confrontacions donem a perpetuïtat: des del tossal de Benahebú, segons va a tocar al camí del Campello sec, i va al pas de l'Alcantariella, segons les aigües vessen cap al Riu de les Truites, i pel riu amunt va a tocar a la font de les Truites, deixa el riu i agafa pel coll alt a la dreta, i segons vessen les aigües va a tocar al coll de la font de Pere Eximeno, i camí avant toca a la font de la Pinella de Mosquerola, i camí avant travessa l'heretat de Mosquerola i va a tocar a la Calçada de les Fosses, i va a tocar a Aledo, i pel riu Sec va a tocar a la Calçada dels Cirers, i ix al Picaio, i tenint el Picaio al davant va a tocar al Coll d'Ivol, i travessa la vall i va a tocar a Corbó, i pel cabeço de Pere Daroca travessa el barranc dolent, i va a tocar a la calçada de Meder, i torna serra avant, i travessa la Canada d'Ares per la Pedrafita, i per aquella llima fa cap al cabeço de Venahebú, deixant a dins el cot de Venahebú.

Segons les dites confrontacions tanquen i divideixen dita heretat i població en redó, així us la donem a vos, tota sencera, des del cel a la terra, amb entrades i eixides i amb els dits tèrmens i pertinències seues, amb aigües i rius, i herbes i pastures, caça i pesca, llenyes i arbres, selves, monts i muntanyes i plans, i regats i secans, amb tots els drets a la dita heretat i població amb totes les coses a dalt dites per tots temps francament i lliure i queta.

I sigueu-hi poblats a bons furs, usos i costums de Saragossa, de manera que donant fidelment al senyor Déu i a la santa Església el Delme i la Primícia al vostre Consell, sigueu francs, lliures i immunes a tot mal ús, fur i costum, i per complet lliures de tot altre servei indegut. A més us donem i concedim per nos i pels nostres successors a vosaltres, dits Marc de Villarlongo i Garcia Navarro, i a tots els pobla-

dors i habitants i successors vostres tots els molins i moles, i llocs aptes per a fer-los, sien on sien i pugueu trobar-los en dita heretat, segons la tanquen les confrontacions dites i contengudes a dalt, però de manera que hi molgueu el blat nostre i dels nostres successors sense cap dret de moltura, i vosaltres mai no sereu obligats per nos ni els nostres successors a donar cap tribut ni cens ni mitja ni quarta ni res en concepte de cens, ans volem i us atorguem i concedim que dits molins i moles i llocs aptes per a fer-los vosaltres i els vostres successors els tingueu en comú amb totes les coses ja esmentades, segons es diu a dalt. Ens retenim, però per a les necessitats nostres i dels nostres successors, el forn o forns que hi haurà a la dita població.

A més, volem i manem, i amb el present escrit confirmem, que si vosaltres i tots els pobladors esteu i habiteu en dita heretat i manteniu la casa poblada per un any i un dia, segons és fur i costum de població, cadascú tindrà la seua heretat amb tot el dit a dalt franca, lliure i queta sense prohibició ni contrarietat alguna ni mala veu de cap persona vivent per a donar, vendre, penyorar, canviar, alienar i de qualsevol altra manera fent les vostres pròpies voluntats, vos i els vostres fills i filles i tota la generació i posteritat vostra, i qualsevol que vulgueu pels segles dels segles, segons millor, més útil i més sencer es pot dir i entendre's per al profit i salut vostre i dels vostres successors, salvada emperò en tot la fidelitat, dret i senyoria nostres i dels nostres successors.

A més nos, Balasc d'Alagó, per nos i per tots els nostres successors, prometem i convenim en fe de Déu i lleialtat nostra que si vos, Marc de Villarlongo, i Garcia Navarro, i tots els altres pobladors i habitants que hi viuran en algun temps sou fidels i lleials vassalls, que us custodiarem i mantindrem vos i els vostres successors perpètuament en els vostres bons furs, usos i costums, i que en res no us deforarem ni forçarem, ans totes les coses a dalt és dit, i per a que la present donació i totes les

coses a dalt dites romanguen més fermes i no puguem ser revocades per nos ni pels nostres successors en un futur, us fem aquesta carta, refermada per l'autoritat del nostre segell penjant.

Dada a Morella el 7 de Febrer per mà de Bartomeu, escrivà del senyor Balasc d'Alagó, que d'ordre del mateix l'any 1239 va escriure esta Carta i li va posar el segell i li va fer aquest sig+ne en el lloc, any i temps a dalt escrits. Testimonis són d'aquest afer, que veuen i escolten, Miquel de Lison, alcaid de Morella; Garcia Pérez de Castiel; Alegre, justícia de Morella; Joan de na Rama; Garcia Blasco.

Sig+ne de Doménec Tallada justícia de Vila Franca, que havent vist l'original ací traslladat, el jutgem igual que el decret del dia i any anotats en la primera línia. Són testimonis presents Berenguer Centelles i Martí Ponson veïns de Vila Franca.

Sig+ne de Francesc Carral notari públic de Morella, testimoni d'aquest trasllat. Sig+ne meu, Bertomeu de la Guerola notari públic de Morella, que havent comprovat l'original en la seua integritat inicial sense estar retocat en part alguna, em vaig posar com a testimoni. Sig+ne de Doménec de la Guerola, notari públic de Morella, que vaig fer escriure aquest trasllat, pres fidelment, comprovat legítimament amb l'original, amb la meua autoritat, en el lloc de Vila Franca el dia i any escrits a la primera línia; i el va cloure».

La Carta Pobra anava precedida per:

«Açó ha estat traslladat i pres fidelment el dia deu del mes de juny de l'any a comptar des de la Nativitat del Senyor Mil tres-cents seixanta, amb l'autoritat del venerable Doménec Tallada, justícia de Vila Franca des d'un determinat instrument públic, amb el segell del noble Balasc d'Alagó, penjat, sense destruir, ni modificat en part alguna; el contingut de l'esmentat instrument és del tenor següent».

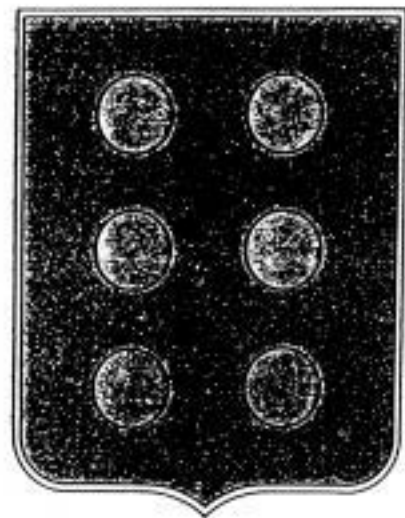
*****

Aquest és el nostre modest i personal homenatge que podem tributar en la commemoració dels 750 anys de la fundació de Vila Franca.

És una senzilla forma de recordar aquella gran gesta dels primers pobladors i predecesors nostres en vint-i-vinc gene-

E. Vila Franca

E. d'armes d'en Blasco d'Alagó

racions «que van deixar les terres de naixença per a reproduir fidelment en terra encara estranya, com l'empelt que brosta i espleta a un altre arbre, l'esperit dels llocs de procedència» (4), al temps que retre'ls amb orgull de genealogia el nostre testimoni més gran de fidelitat i de la indubitable identitat com a poble.

Rafael
MONFERRER I GUARDIOLA

NOTES

1. Considerem que aquest és el més complet i millor estudi crític de l'es-

mentada carta fundacional donada a conèixer ara per l'erudit vilafranquí Josep Monferrer baix el títol *Vila Franca, una Vila Reial d'Els Ports*. A: «Vila Franca, 750 anys d'història. Febrer, 1239-1989». Castelló, Gráficas Castañ, 1989, s.p.

2. BARREDA I EDO, P.E. *La Carta de Població de Benassal*. Benassal, Ajuntament de Benassal, 1989, pp. 65-66.

3. FERRANDIS IRLES, M. «Colección de Cartas Pueblas. XXXVIII. Carta-puebla de Vila Franca del Cid». *Bol. Soc. Cast. Cult.*, XIII (1932), pp. 190-192.

4. MONFORT TENA, A. *Historia de la Real Villa de Vila Franca del Cid*. Castelló, Imp. Rosell, 1965, p. 84.

5. BARREDA I EDO, P.E. *Op. cit.*, p. 8.

Vila Franca. Foto: Josep Me Zapata

OPINIÓ

La mili no mola: Fes-te objector

He comprat la revista a una llibreria de Barcelona, he tingut un gran goig en veure que a la meua comarca d'origen hi hagués una publicació de tanta qualitat. Vull felicitar les persones que la fan tant per la bona distribució que tenen com pel contingut de la revista. Ara bé, m'agradaria animar els joves perquè participessin més i la fessin més moderna, més reivindicativa i menys conformista.

He cregut que una informació que podia ser de molt d'interès per als joves de la comarca és la de l'objectió de consciència, jo sóc objector iestic molt relacionat amb el col·lectiu MILI K-K del meu barri. Ara la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona han editat aquest full que us serà molt útil:

Com declarar-se objector de consciència

INFORMACIÓ OBJECCIÓ

La informació que t'exposem a continuació sobre el dret a l'objectió de consciència, probablement serà la primera que reps.

INFORMACIÓ ALS GRUPS QUE US INDIQUEM A CONTINUACIÓ:

SIPAJ. C/ Casp, 49, baixos. 08010 Barcelona. Tel.: 232 31 12.

JUSTÍCIA I PAU (Comissió d'Objectió de Consciència). C/ Rivadeneyra, 6, 10è. 08002 Barcelona. Tel.: 317 61 77.

AOSPIC. Local provisional a: C/ Rivadeneyra, 6, 10è. 08002. Barcelona. Tel.: 317 61 77.

M.O.C. (Moviment d'Objectors de Consciència). C/ Cervantes, 2, pral. 1a. 08002 Barcelona. Telèfon 318 39 94. El MOC té diversos grups a moltes localitats de Catalunya.

EL SERVEI MILITAR ACTUALMENT

El servei militar és una escola de submissió, conformisme i obediència. Es fa als 19 anys, un moment en el qual els joves es disposen a orientar la seva vida. És doncs una edat en la que la il·lusió, els projectes, l'idealisme i la pressa per viure són al punt més àlgid. És en aquest moment quan se t'obliga a servir la pàtria: es dona un número al

recluta, es fa el sorteig, se li dona el petate, se li rapa el cabell i és facturat cap a qualsevol destí.

Anar a la mili suposa la anul·lació de la teva personalitat, i et transforma en un ésser que només ha d'obeir cegament i callar davant les ordres dels seus superiors.

(Col·lectiu antimilitarista)

MILI - KK

QUÈ ÉS L'OBJECCIÓ DE CONSCIÈNCIA?

"L'article 16.2 de la Constitució espanyola reconeix el dret a declarar-se objector de consciència a tots els joves que havent de fer la mili, al·leguin motius religiosos, ètics, morals, humanitaris, filosòfics o altres de la mateixa naturalesa".

Hem d'entendre, doncs, que l'objectió de consciència està fonamentada en el dret a la llibertat ideològica i per tant a una actitud personal davant l'obligació d'acomplir una norma que està en contra de la nostra manera de pensar.

PER NO FER LA MILI... CONTACTA AMB NOSALTRES

COM FER-TE OBJECTOR?

Un cop has decidit fer-te objector et preguntaran què has de fer, ara t'ho expliquem:

- Primerament heu de saber que solament us podeu declarar objector abans o després de la mili però no mentre la feu.

- Segon: Heu d'omplir un imprès, que us podem facilitar, ara anirà dirigit al "Consejo Nacional de Objeción de Conciencia" (CNOC).

- Tercer: Aquest imprès el podeu enviar per correu certificat o tramitar-lo a través del Govern Civil. Al cap de dos mesos rebreu la resposta del CNOC, en la qual et diran si admeten o no la teva declaració.

CADA SETMANA

Informació: Casal de Joves

(Si vols informar-te o col·laborar amb nosaltres ens trobaràs els dilluns a partir de les vuit del vespre al Casal de Joves de Prosperitat; C/ Baltasar Gracian, 24-26, al costat de l'Institut de Batxillerat Sant Andreu, entre els carrers Enric Casanovas i Badosa, tel. 354 52 16.

MILI - KK

(Coordinadora anti-mili)
NOU BARRIS

T'esperem a TU també!

Col·laboren:

AJUNTAMENT DE BARCELONA
Consell Municipal
del Districte de Nou Barris

La situació legal de l'objector de consciència és la mateixa que la dels que compleixen el servei militar. Vull, animar-vos a fer-vos objectors. Al proper número us diré més coses, ara una darrera: MILI K-K.

Guillem Boix

A quin carrer m'has dit que vius?

L'altre dia, regirant a una biblioteca un exemplar de **Vallivana** de l'any de Maria Castanya, vaig llegir un article de Mossèn Julià Sanjuan que venie a dir més o menys que hi havia massa gent que perd el temps en discutir les fulles, i s'oblida d'aguantar el tronc de l'arbre. És un article genial que pot servir per introduir molts temes. Voldria tornar a insistir sobre un d'eixos temes d'importància capital, el tema dels noms dels carrers i places dels nostres pobles, viles (i ciutat...). Perquè molts pensen que és un tema de fullaraca, però penso que és un d'eixos temes de tronc, encara que no tan gros com altres més pesats: La Termicaca d'Endesa, l'assumpte TV3 (El tàndem Ministeri de Transports, Turisme i Incomunicacions -Carrer Cavallers de València, amb llicència per violar els més elementals drets reconeguts a la Declaració Universal), o l'ordenació urbanística.

A la nostra comarca la majoria estan en foraster.

Quan hi ha un canvi polític important el primer que es fa es canviar els noms dels principals carrers del poble: La plaça més grossa, allà on caben més banderes, es converteix en la Plaça de la Constitució. La Plaça de la Llibertat, la Plaça de la República o, pitjor, la Plaza del Generalissimo. És clar que com tenim pocs carrers per *dedicar*, no vam ser tan bèsties com en cert lloc; on el carrer de Mont-ral, un poble de Catalunya, es va convertir en la Calle de Montreal, ciutat de les Amèriques. Amb la transició, la majoria dels ajuntaments de la banda oriental de la Península -els de ponent no tenen massa pressa- han retornat als noms més o menys tradicionals o n'han posat un pèl més "civilitzats": De Calle Unificació a Carrer de l'autonomia. A la nostra comarca eixa "transició" quasi no s'ha produït. En els tan cacarejats 10 anys d'ajuntaments democràtics no hem estat capaços de tornar a la nostra tradició. Fa pensar coses roïnes...

En el cas concret de Morella, que jo sàpiga, només s'han canviat oficialment dos noms. El **PLA DE L'ESTUDI** ha deixat de dir-se **PLAZA DEL GENERALISIMO** (Ja tocave) i pel forat de la murada ja no passe la **TRAVESIA EXTERIOR** sino l'**AVINGUDA DE VILAFRANCA**. No estic gens d'acord amb el nou nom -les avingudes són els carrers pels que se va o se ve de tal lloc, i eixe carrer normalment s'usa per anar a La Pobleta, a Mont-Roig, a Castell de Cabres, a Xiva...- però en fi, si ha servit per traure aquell nom tan horrorós, algu-

na cosa hem guanyat. Encara que si no se trauen les plaques antigues l'acord municipal no val ni dos quinzets...

A part, qüestions de detall: **PLAZA FUENTE** (No se sap si tota la plaça és una immensa font...). Molt curiós és allò de **CALLE REVOLTETES** (Més val que no diga res, perquè encara haurem de donar gràcies que no li van posar **CALLE REVUELTECITAS**, però és clar: és un nom massa revolucionari...) o allò altre de **CALLE CARRETERA DE CASTELLON**. En què quedem, és *calle o carretera*? Potser és una *calle carretera*, una variant del *camino carretero*. Ara que penso, sí que és cert que no està massa ben asfaltada... I un petit detall històric: Tinc entès -corregiu-me si m'equivoco- que el patró de Morella és Sant Julià *màrtir*. Ho dic per aquell carrer que passe per la Pescateria, entre la Casa Ciurana i les Calçaes, que li falten eixes sis lletres a la plaça. I no és

que vullga traure-li la roba a un sant per vestir-ne un altre...

Ha de quedar clar que estic parlant de noms oficials, perquè si algun dia se'ns ocorre fer una enquesta -es pot fer l'experiment- estic segur que molt poca gent sabrà dir de memòria a qui està dedicat oficialment el **CARRER DE LES CALÇAES**, per posar un exemple. No vull traure mèrits als honorables personatges que tenen un carrer dedicat, però cal replantejar-se seriosament si un carrer pot tenir dos o més noms, un nom de poble per usar-lo els d'ací, i un altre, potser (?) més pompós i rutilant, de cara als forasters i per fer paperassa, encara que al tauló d'anuncis de l'Ajuntament poden llegir-se, de tant en tant, avisos oficials del jutge de Vinaròs parlant d'alguna casa de "la **CALLE DE LAS CALZADAS**". I és que els noms tradicionals sobreviuen als canvis de règim, almenys en una comarca tan *tradicionalista*...

CARLES RIPOLLÉS i QUEROL

Fotos: Carles Ripollés

Drogueria

Pintures
Garcia

Articles per a Belles Arts

C/ Zaporta, 15 - Tel. 16 08 73
MORELLA

TRADICIONS POPULARS

Que no mos s'obliden els noms

Per DOMI PASTOR

Fa molts pocs dies vaig saber, quan ja estave soterrat, que mos havie dixat per sempre el bon amic Juan Royo (Garrafeta). Dic que mos va dixar per sempre i no és del tot cert, perquè el record del seu redoble de tabal, quan amb son pare i els seus germans feen aquell grup familiar de gaiteros, perdurarà en la memòria de molts. Tot i això, el temps actue moltes voltes com si fore una esponja que quan passe per la pissarra va esborrant lo que hi ha escrit. Jo voldria, en este raconet de la revista AU!, recordar els noms de moltes persones que han fet coses en favor de la terra que els va vore nàixer o en favor dels seus paisans.

És per això que repetisc un treballat que vaig escriure a la fulleta "Vallivana" l'any 1947 en castellà i amb el pseudònim de "Montañesa". A continuació el poso traduït al morellà.

A la memòria de Joaquín Royo EL GAITERO

Ha mort el gaitero! Avui, quan l'hai vist conduir fins la caixa, m'ha vingut al pensament que amb el cos sense vida de Joaquín Royo se n'anave un trosset de l'ànima morellana.

La terra se sent però no se pot explicar: és un sentiment tan íntim i fort que per molt que un l'enaltisque sempre quede com un pàlid reflex del que és en realitat.

Este bon home amb les seues tocatetes de gust i estil netament morellans, mos ha fet sentir, als qui mos sentim plenament morellans, eixe sentit profund, eixe gran orgull d'haver nascut dins dels gloriosos murs d'esta ciutat, bressol d'epopeies i glòries, on s'aquanten les desgràcies i les vicissituds, on passen dies felïços per a tots, sense ostentacions ni lamentacions, sense exterioritzar massa lo que tenim dins del cor. I és que tenim dos coses molt grans: el senyoriu i el cor. Dos coses que són innates i no es poden adquirir.

I dic que se n'ha anat un trosset de la nostra ànima morellana, perquè ell ere l'únic gaitero que hi havie a la població, perquè des de fa molts anys ha recorregut els nostres carrers cada festa solemne amb les seues tonadetes, —una especial per a cada festa—, i, en sentir-les mos compenetràvem tan íntimament amb les notes que ell arrencave de la

gaita que mos fee gaudir anticipadament de la festa.

El ballet dels gegants que tots esperàvem vore passar. Les albaides de la festa de Sant Antoni, a les que acudie puntualment encara que la neu li arribare el ginoll, com passave la majoria de les vegades. La Degolla que és com el despertar del Corpus, l'eixida de missa major de les gran solemnitats tocant enfront de l'Església i mesclant els tons airosos de la seua música amb els comentaris dels sermó que la gent acabave d'escoltar, les danses de les festes, harmonies tan conegudes pels morellans, que inclús els qui només poden vindre de tant en tant, senten emoció en taral·lejar-les i tener la sensació d'estar més prop d'ací.

Em faria inacabable si vulguera fer constar en estes columnes les voltes que el Sr. Royo ha fet vibrar el nostre entusiasme morellà amb el folklore més net de las cançons de la nostra terra. Avui, en vore la provessó fúnebre que el portave a l'última estada, m'han vingut al pensament les vegades que, de menuda (com la majoria dels xiquets en aquell moment), l'hai seguit per tota la volta, esperant que al final mos obsequiare amb un ballet o joteta per ballar-la només els sagals.

La neu no li va ser mai obstacle per eixir a la diana, passacarrer o provessó, i en un dic de forta nevada, retrat morellà perfecte i fort, fort com ell ho va ser. Nostre Senyor se l'ha endut.

Afegisc a este senzill homenatge la meua pregària perquè la Maredeu de Vallivana aculli el seu Gaitero i el porte als braços del seu Fill.

Morella, 29 de gener de 1947

MONTAÑESA

Amb les despulls d'aquell home ja dic lo que enterràvem.

Quant va treballar per alegrar les festes del poble, portant sempre un vol de "crios" acompanyant-lo per tot!

El seu fill, Elias, encara li va poder ensenyar a algun entusiasta gaitero jove totes les cançonetes morellanes amb tota limpidesa, afinació i sense notes falses. Això mos ha quedat. Però ara, en morir Juanito vull escriure estes paraules en sentit d'agraïment per tot allò que vam estimar i conservar sempre.

Ja hai dit que el temps esborre les coses. Per això avui vull recordar altres noms i coses dels quals tant a penes quede resso.

Sabem tots que el benivolgut Mn. Paco Masià i sa germana Teresa van ser els que van amagar i salvar la imatge de la Maredeu de Vallivana. Tot el que es diu és autèntic. Amb tot el compte possible la van guardar, la van salvar i van exposar la seua integritat sense fer-ne massa cas del perill i de la temor que

tingueren. No se pot llevar cap mèrit a esta acció. Però tampoc se pot silenciar tota l'altra gent que va prendre part, exposant molt més, per poder arribar a salvar la imatge.

A Sant Mateu vivie el Sr. Josep Ferrer, conegut de tots pel malnom de Pedrera. Este home va sentir com dos milicians comentaven que a Vallivana encara estave la Marededéu i que ja ere cas de pujar a fer-la desaparèixer.

En aquells dies ningú podie sorollar-se del lloc on vivie si no tenie un passe o salconduit del comitè que regentave la població. Eixir sense este paperot ere exposar la vida. Ell no va pensar res de tot açò. El salconduit no el podie adquirir perquè no podie revelar el destí del viatge. Va esperar un camió que li va parèixer de confiança, –en el seu moment se va dir que havie anat a peu–, i a altas hores de la nit va anar a avisar Mn. Paco de lo que hi havie. Després se'n va entornar.

L'ermità Ramon Balaguer va ser l'encarregat de fer el clot on havien de posar la imatge. Mentre ell estave fent això, la seua dona Dolores i Doloretas, la filla –de quinze anys–, paraven compte pels dos cantons de l'ermita per avisar en cas de necessitat o entretenir els qui vingueren.

Tant Pedrera, com l'ermità i les dos dones són noms que sempre hauran d'anar units als de Mn. Paco i Teresa, perquè tots van col·laborar en la mateixa causa exposant la vida.

Canviant de tema, vull fer memòria d'altres persones: de Julio Milian, de Roman –conegut per Romanet– i de Roberto Beltran. Estos personatges morellans van dedicar la seua joventut i molts moments de sa vida a fer i organitzar festes per al poble de tot allò que pareixie impossible.

No direm que foren molt rics. Roman tenie una merceria on avui és la sastreria Medina, i el carrer de la Marquesa ere conegut per carrer de Roman. Encara ara, a l'acabament del carrer del Pes se'l coneix per la costereta de Roman. Julio Milian tenie una tenda de roba al carrer de la Sabateria. Vull dir que vivien bé, però no eren rics.

Això no obstant, organitzaven moltes coses, i hi dedicaven diners de la seua butxaca i molt de temps de preparació. El dia dels Reixos muntaven una cavalcada amb tres cavalls, –amb les putxoles pintades de purpurina dorada i alguna que altre estrella engantxada al cap. El final de la cavalcada ere al pati del

Col·legi, on acudiem tot lo poble. Aquells focus tan potents, un alumne dels "escolapios" fent la salutació en francès (que la majoria no entenien però que omplie molt) a ses majestats, que no sabien parlar castellà ni morellà. Alguna vegada van eixir frases en anglès i tot. Xe, què "majo" ere tot allò!

L'única pega que li trobava és que als xiquets que recibien els obsequis al claustre sempre els eixien coses de profit (calcetins, espartenyas, llenguanisses, casques...) Normalment als xiquets del poble mos solien dixer joguets no de gran preu, perquè els jomals dels nostres pares no estaven a l'alçada dels miracles –encara que a voltes ocorrien. Després vaig saber que els donatius dels reixos eren patrocinats econòmicament per algunes entitats morellanes i que la mentalitat de moltes persones i, a lo millor també dels pares d'alguns dels xiquets que recibien el regal, no podien comprendre que la il·lusion de tindre unes olletes d'alumini, una nineta, un camionet o una pilota valien més per a aquells xiquets i, segurament, els fee més goig que tot allò de profit que els donaven.

En certa ocasió van organitzar el que es va dir una retreta i ja va quedar sempre més amb el nom de la retreta de Romanet i Julio Milian. Van fabricar gran quantitat d'estrelles, molt ben fetes com si foren farolets, amb paper de seda de coloret i amb un ciri dins que fee llum. Cada estrella portave una inscripció amb una advocació de la lletania. Com la llum dels carrers ere escassa i pobreta i guanyave la foscor, aquells farols estrellats feen un efecte molt bonico.

Allà que quan Déu te vol, ix un graciós de mala bava (ara en diriem "gamberro") que amb la punta del paraigües que portave li pegue burxada a un farol i l'esclafe. El xiquet que el portave va quedar molt sentit i es va voler defensar. Altres poca-vergonyes van imitar el primer. I la cosa va acabar en una batalla campal. Donave molta llàstima, vore com el treball de tant de temps, d'aquelles dos persones quedave destruït sense haver fet el recorregut que s'havien marcat.

Però, és curiós, que en qualsevol fet trist i patètic sempre sol haver un cantó còmic i divertit i, que coses que es diuen amb la major bona fe poden quedar com a anècdotes que fan riure.

En plena batalla campal un home que s'ho mirave del balcó, tot estranyat, li die a la seua dona:

– Dolores, assoma't i voràs com virgopotens li fot a virgoclements.

Roberto Beltran assajave la banda de cornetes que tocaven per Setmana Santa en el grup dels armats. Ell mateix eixie d'alferes dels armats.

Quan hi havie algun festival a la plaça de bous, fore de lo que fore i tant se val qui l'organizave, al remat de la funció no faltave mai l'enlairament de globus que iniciave Roberto emportant-se tota la sagaleria al seu costat. Vore pujar aquells globus, menejant els braços, fins a perdre's de vista ere ja cosa esperada. A qualsevol festa o festata, ja estave Roberto tirant coets i petardos des de la diana del matí fins al moment d'encendre la traca de final de festa.

Se va organitzar la Creu Roja. El grup de voluntaris portalliteres tenie per cap a Roberto Roman, que ere el nom com tots el coneixiem. Posave tant d'entusiasme en tot que per a ell no comptaven ni el fet de no cobrar ni que hi haguere gent amb ganes de predren-li el pèl.

Un vuit de setembre al matí va eixir a tirar coets per ser la festa de la Marededéu de Vallivana. Els coets que portave a la mà se li van encendre tots alhora i en l'explosió va perdre la mà. No hi havie assegurances de cap classe, però hi va haver un grup de jóvens, xics i xiques, que es van oferir a anar casa per casa del poble a demanar ajut per a Roberto. No perquè ell o la familia ho hagueren demanat, sinó per prestar una ajuda en agraïment per tot lo que ell havie fet pel poble.

En la fotografia podeu vore a Roberto Beltran sostenint la Senyera de la ciutat. Quan un se la mire fa pensar:

Ell tenie una gran dignitat. Se n'alabave de portar la Senyera. Però, per altre costat, la Senyera, que havie estat portada pels agermanats morellans en les lluites guerrerres d'aquells avantpassats, se sentirie orgullosa de ser portada per ell, representant de tants i tants morellans que sense fer soroll ni rebombori, sense heroïcitats militars i sense tindre cap monument han sigut capaços d'esforçar-se i treballar pel poble i la seua gent i són mereixedors d'un homenatge que fage perdurar el seu record.

En tots els noms que hai citat, que quan van morir no van tindre una sola paraula d'agraïment a cap publicació morellana o que arribare al poble, vull fer un homenatge a tots els qui de forma senzilla i anònima comptaran sempre amb la nostra gratitud i reconeixement. I, encara que sigue de passada, recordeu que alguna vegada, si més no, hau vist escrit el seu nom.

ECOLOGIA

Cementiri nuclear? No, gràcies

L'Empresa Nacional de Residus Radioactius ENRESA ha seleccionat la comarca «Maestrazgo» (Maestrat, els Ports?) junt a altres quatre zones de tot l'estat per triar un emplaçament per instal·lar un magatzem subterrani de residus radioactius d'alta activitat.

En aquest dipòsit seran guardats els residus del combustible utilitzat en les deu centrals nuclears espanyoles.

Aquests escombralls, que són els més perillosos de tots els produïts en la indústria nuclear tarden milers d'anys en perdre la seua activitat.

Aquesta informació ha estat obtinguda gràcies a les filtracions d'un tècnic que ha participat en els estudis del projecte E.R.A. (Estudis Regional d'Alta) elaborats per l'esmentada empresa amb molta discreció, per evitar l'oposició veïnal.

La nostra comarca i tot el País Valencià no és el lloc més escaient per situar un cementiri nuclear degut a la inestabilitat sísmica d'aquesta zona segons ha demostrat un catedràtic de geologia de la Universitat d'Alacant.

Però, tot i això, en les decisions polítiques (com serà la d'Enresa) no sempre són les raons tècniques i científiques les més valorades. Pesen més, moltes vegades, raons socials com per exemple la protesta ciutadana, la densitat de població, etc. Motius suficients per endegar-nos el «paquet».

Si esta nova agressió a la nostra comarca prospere estarem definitivament hipotecant el futur d'aquestes terres. Perquè per més mesures de seguretat, per més estudis d'impacte ambiental, per més plans d'evacuació que ens presenten tots sabem els riscos que comporta la indústria nuclear (Harrisburg, Txernobil i Vandellòs ens ho demostren). Qui juga amb el risc, tard o d'hora, la paga. I en aquest cas la paga serà definitiva.

En el moment d'escriure estes línies, tan sols tres pobles han declarat el seu terme zona desnuclearitzada Xert, Culla i la Mata.

A què esperen els altres pobles?, o és que començarem a mobilitzar-nos quan ja el projecte sigue definitiu?

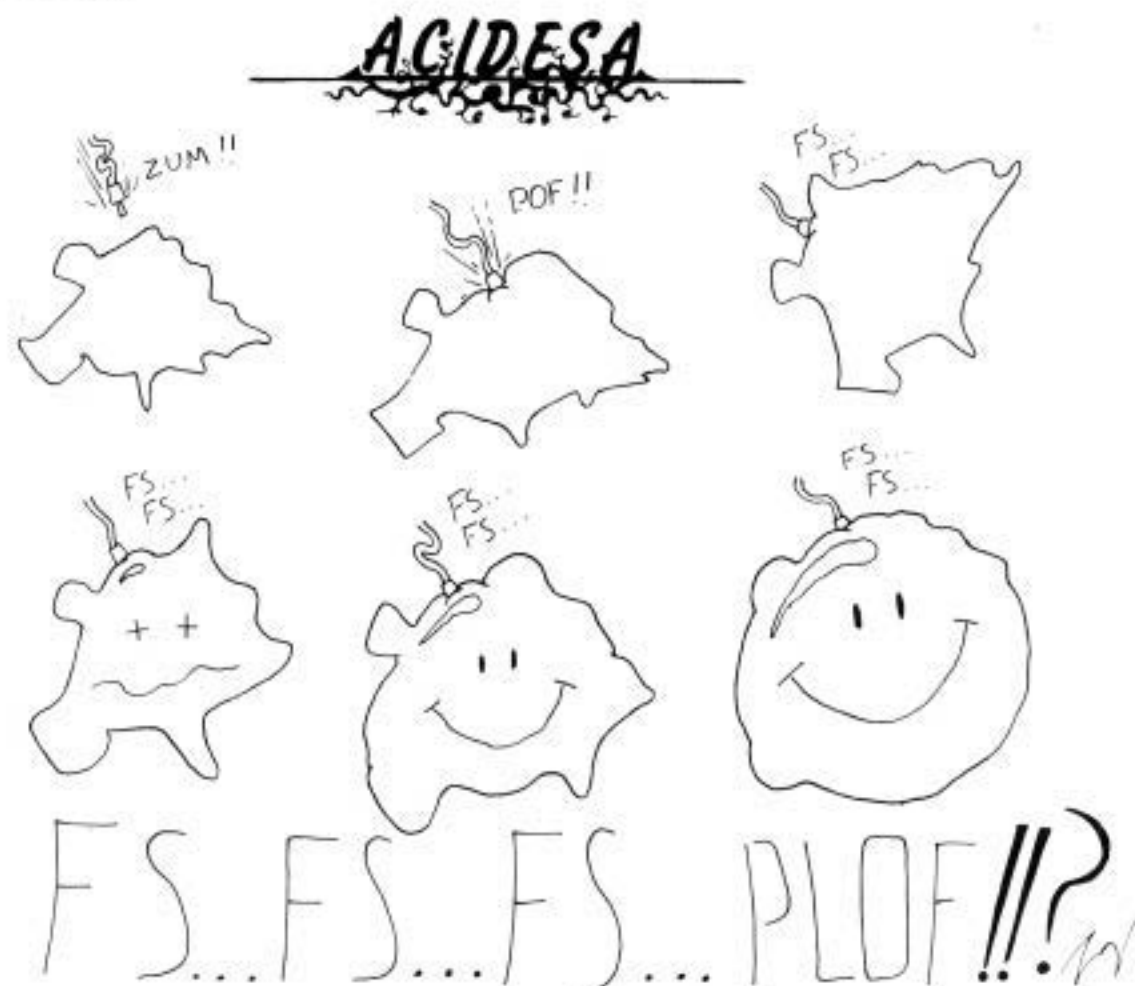
J.M.Z.

Manifestació a Castelló contra la instal·lació d'un cementiri nuclear al Maestrat

El passat 15 de desembre va tenir lloc a Castelló una manifestació per protestar de la possible instal·lació d'un cementiri nuclear a les comarques del Maestrat o dels Ports.

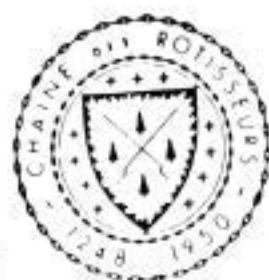
Joves procedents de Vilafranca, de Morella, Benassal, Vinaròs, Benicarló, La Mata, Cantavella i gent de Castelló portaven pancartes al·lusives i corejaven eslògans en contra d'aquest projecte que pot agredir les nostres terres.

Aquesta concentració que va ser poc nombrosa, puix només hi van participar unes 500 persones, ha estat el primer acte públic de protesta en contra dels propòsits d'ENRESA.

HOTEL CARDENAL RAM

RESTAURANT

Roque Gutiérrez Romero
Director Gerent

COSTA SUNYER, 1 - TELÉFON 16 00 00

MORELLA

Bar Restaurant Venta «EL CAZADOR»

Barri Hostal Nou, s/n - Tel. 16 07 03

Grups, Banquets, Bodes, Batejos

SEGURA BARREDA, 8

CARRERÓ
DE LA PRESÓ, 5 i 7

TELÉFON 16 03 36

MORELLA (Castelló)

Restaurant
Típica cuina Morellana

Especialitat en Corder farcit trufat

VIAJANDO

POR CASTELLON Y SU PROVINCIA

E. Díaz Manteca y F. Olucha Montins. • M. Cruzado Cazador.

DIPUTACIÓ DE CASTELLÓN